TARİH Dünyası

Cilt 2 * Sayı 12
1 Ekim 1950

صالی ۱۲

TARİH Dünyası

★ Cilt 2 - Sayı 12 ★ 1 Ekim 1950 ★
15 GÜNDE BİR ÇIKAR
Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: Niyazi Ahmet Banoğlu ★ İdarehane: İstanbul, Nuruosmaniye cad. No. 57, Şaka Matbaası 3 üncü kat, Telefon: 21649 ★ Abone şartları: Seneliği 12, altı aylığı 6 lira. Nüshası 50 kuruştur ★ Dizildiği ve basıldığı yer: ŞAKA Matbaası, İstanbul

COĞRAFYA DÜNYASI

Tarih Dünyası Mecmuası, bazı kimselerin, ciddî eser okunmuyor sözünün ne derece ciddî olmadığını artık isbat etmiş bulunuyor. Ciddî ve faydalı esere, her Türk münevveri ve bilhassa genç nesil, ümidin üstünde bir ilgi gösteriyor. Elinizdeki mecmua, bunun canlı bir misalidir. Onun içindir ki, bundan önce de söylediğimiz gibi, bu alâkaya biz de, elimizden gelen fedakârlığı esirgememekle mukabele etmekteyiz. Osmanlı Tarihiyle beraber, bir de İslâm Tarihi ilâvesi vermemizi istiyen okuyucularımızın arzularını yerine getirmeğe karar verdiğimiz bir anda kâğıt fiyatları birden yüzde otuz pahalılaştığı halde, kararımızdan dönmedik. Bu suretle, okuyucularımıza, mecmualariyle beraber iki ayrı umumî tarih de kazandırmış olacağız.

Yukarıda kaydettiğimiz ciddî ve faydalı esere gösterilen rağbet, bizi, öteden beri düşündüğümüz bir teşebbüsü de tahakkuk ettirmeye sevk etti. Bu «Coğrafya Dünyası» adlı aylık bir mecmuadır ve bu ay başında çıkmış olacaktır.

Tarihimizin birçok meçhul ve şimdiye kadar bilinmiyen taraflarını «Tarih Dünyası» ile açıklamaya çalışırken, «Coğrafya Dünyası» ile de, dünyanın bilinmesi fayda verecek coğrafyası ile, Türkiye coğrafyasını geniş bir okuyucu kütlesine arzedeceğiz.

Coğrafya Dünyası da, Tarih Dünyasında olduğu gibi, memleketimizin en tanınmış imzalarının yazılarını ihtiva edecektir. Şunu da kaydetmek isteriz ki, Coğrafya Dünyası için çok hazırlanmış bulunuyoruz. İlk sayıda Türkiyemizin öyle bölgelerinin resimli coğrafya bilgilerini göreceksiniz ki, mecmuayı sevmekle kalmıyacak, sahibi olduğumuz toprakların üstün kıymetleriyle de göğsünüz kabaracaktır.

Yer yüzünün de, insanlarınki gibi, meraklı, heyecanlı tarafları vardır. Coğrafya Dünyası, bir taraftan aktüel hâdiselere cevap teşkil edecek yazılar neşrederken, bir taraftan da Türkiyeyi, bütün güzellikleriyle, -dağları, nehirleri, geçmiş asırlardaki durumlariyle- ve fevkalâde cazip resimlerle tanıtacak, dünya coğrafyasını, en meraklı ve dünyaca şöhret yapmış seyahatnameleri okuyucularına sunacaktır. Gelecek sayımızda daha fazla tafsilât vereceğiz.

Niyazi Ahmet Banoğlu

OKUYUCULARIMIZA BİR HİZMET:

UCUZ KİTAP TEMİN EDİYORUZ

Tarih Dünyası, her vesile ile okuyucularına faydalı olmaya çalışmaktadır. İstiyecekleri herhangi bir kitabı, posta masrafı kendilerine ait olmak üzere, yüzde 20 tenzilâtla bütün okuyucularının adreslerine gönderebilecektir. İlk olarak, radyolarımızda okunan ve plâklara doldurulmuş olan binlerce şarkı, türkü ve köçekçeleri ihtiva eden:

SEÇİLMİŞ ŞARKI GÜFTELERİ

adlı, birinci cildi 350, ikinci cildi 319 sahife tutan, 5 liralık eseri okuyucularımıza yalnız 250 kuruşa temin etmiş bulunuyoruz. İstiyenler, Tarih Dünyası okuyucusu olduklarını bildirmek suretiyle bu iki cildi 250 kuruş karşılığında bizden temin edebilirler

TEŞEKKÜR

Mübrek Kurban Bayramı münasebetiyle birçok okuyucularım ve Tarih Dünyasını Anadolu okuyucularına arzeden bayilerimizden tebrik mektupları aldım. Tarih Dünyasına karşı gösterilen bu sevgi ve iyi temenniye teşekkür eder, bütün okuyucu ve bayilere iyi ve mesut bayramlar temenni ederim. — *N.A.B.*

KAPAK RESMİMİZ : Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi (Bu resmin çok enteresan bir hikâyesini tefrika içinde okuyacaksınız). ARKA KAPAK : İstanbulun en güzel resimlerini yapmış olan Melling'in bir tablosundan Boğaziçi sırtlarında bir kahvehane...

TARİH Dünyası

★ Cilt 2 - Sayı 12 ★ 1 Ekim 1950 ★

15 GÜNDE BİR ÇIKAR

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: Niyazi Ahmet Banoğlu ★ İdarehane: İstanbul, Nuruosmaniye cad. No. 57, Şaka Matbaası 3 üncü kat, Telefon: 21649 ★ Abone şartları: Seneliği 12, altı aylığı 6 lira. Nüshası 50 kuruştur ★ Dizildiği ve basıldığı yer: ŞAKA Matbaası, İstanbul

COĞRAFYA DÜNYASI

Tarih Dünyası Mecmuası, bazı kimselerin, ciddî eser okunmuyor sözünün ne derece ciddî olmadığını artık isbat etmiş bulunuyor. Ciddî ve faydalı esere, her Türk münevveri ve bilhassa genç nesil, ümidin üstünde bir ilgi gösteriyor. Elinizdeki mecmua, bunun canlı bir misalidir. Onun içindir ki, bundan önce de söylediğimiz gibi, bu alâkaya biz de, elimizden gelen fedakârlığı esirgememekle mukabele etmekteyiz. Osmanlı Tarihiyle beraber, bir de İslâm Tarihi ilâvesi vermemizi istiyen okuyucularımızın arzularını yerine getirmeğe karar verdiğimiz bir anda kâğıt fiyatları birden yüzde otuz pahalılaştığı halde, kararımızdan dönmedik. Bu suretle, okuyucularımıza, mecmualariyle beraber iki ayrı umumî tarih de kazandırmış olacağız.

Yukarıda kaydettiğimiz ciddî ve faydalı esere gösterilen rağbet, bizi, öteden beri düşündüğümüz bir teşebbüsü de tahakkuk ettirmeye sevk etti. Bu «Coğrafya Dünyası» adlı aylık bir mecmuadır ve bu ay başında çıkmış olacaktır.

Tarihimizin birçok meçhul ve şimdiye kadar bilinmiyen taraflarını «Tarih Dünyası» ile açıklamaya çalışırken, «Coğrafya Dünyası» ile de, dünyanın bilinmesi fayda verecek coğrafyası ile, Türkiye coğrafyasını geniş bir okuyucu kütlesine arzedeceğiz.

Coğrafya Dünyası da, Tarih Dünyasında olduğu gibi, memleketimizin en tanınmış imzalarının yazılarını ihtiva edecektir. Şunu da kaydetmek isteriz ki, Coğrafya Dünyası için çok hazırlanmış bulunuyoruz. İlk sayıda Türkiyemizin öyle bölgelerinin resimli coğrafya bilgilerini göreceksiniz ki, mecmuayı sevmekle kalmıyacak, sahibi olduğumuz toprakların üstün kıymetleriyle de göğsünüz kabaracaktır.

Yer yüzünün de, insanlarınki gibi, meraklı, heyecanlı tarafları vardır. Coğrafya Dünyası, bir taraftan aktüel hâdiselere cevap teşkil edecek yazılar neşrederken, bir taraftan da Türkiyeyi, bütün güzellikleriyle, -dağları, nehirleri, geçmiş asırlardaki durumlariyle- ve fevkalâde cazip resimlerle tanıtacak, dünya coğrafyasını, en meraklı ve dünyaca şöhret yapmış seyahatnameleri okuyucularına sunacaktır. Gelecek sayımızda daha fazla tafsilât vereceğiz.

Niyazi Ahmet Banoğlu

OKUYUCULARIMIZA BİR HİZMET :

UCUZ KİTAP TEMİN EDİYORUZ

Tarih Dünyası, her vesile ile okuyucularına faydalı olmaya çalışmaktadır. İstiyecekleri herhangi bir kitabı, posta masrafı kendilerine ait olmak üzere, yüzde 20 tenzilâtla bütün okuyucularının adreslerine gönderebilecektir. İlk olarak, radyolarımızda okunan ve plâklara doldurulmuş olan binlerce şarkı, türkü ve köçekçeleri ihtiva eden:

SEÇİLMİŞ ŞARKI GÜFTELERİ

adlı, birinci cildi 350, ikinci cildi 319 sahife tutan, 5 liralık eseri okuyucularımıza yalnız 250 kuruşa temin etmiş bulunuyoruz. İstiyenler, Tarih Dünyası okuyucusu olduklarını bildirmek suretiyle bu iki cildi 250 kuruş karşılığında bizden temin edebilirler

TEŞEKKÜR

Mübrek Kurban Bayramı münasebetiyle birçok okuyucularım ve Tarih Dünyasını Anadolu okuyucularına arzeden bayilerimizden tebrik mektupları aldım. Tarih Dünyasına karşı gösterilen bu sevgi ve iyi temenniye teşekkür eder, bütün okuyucu ve bayilere iyi ve mesut bayramlar temenni ederim. — *N.A.B.*

KAPAK RESMİMİZ : Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi (Bu resmin çok enteresan bir hikâyesini tefrika içinde okuyacaksınız). ARKA KAPAK : İstanbulun en güzel resimlerini yapmış olan Melling'in bir tablosundan Boğaziçi sırtlarında bir kahvehane...

TARİH Dünyası

★ Cilt 2 - Sayı 12 ★ 1 Ekim 1950 ★

15 GÜNDE BİR ÇIKAR

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: Niyazi Ahmet Banoğlu ★ İdarehane: İstanbul, Nuruosmaniye cad. No. 57, Şaka Matbaası 3 üncü kat, Telefon: 21649 ★ Abone şartları: Seneliği 12, altı aylığı 6 lira. Nüshası 50 kuruştur ★ Dizildiği ve basıldığı yer: ŞAKA Matbaası, İstanbul

Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi Nasıl İntihar Etti?

Uzun yıllar Yusuf İzzeddin Efendinin maiyetinde bulunan, kendisiyle Avrupalara giden, intiharından sonra gözlerini kapayan ve veliahdin bütün hususî hayatını en ince teferruatına kadar bilen İsmail Baykal, hâtıralarını ilk defa Tarih Dünyası sahifelerinde neşretmektedir. Bu yazı serisi, tarihin meçhul bir safhasını aydınlatmakta ve Yusuf İzzeddin Efendinin müthiş bir buhran içinde geçen hayatının hikâyesini açıklamaktadır. Bugün, Belediyenin Gazanferağa Müzesi Müdürlüğünü ifa etmekte olan sayın İsmail Baykalın yazısını büyük bir alâka ile takip edeceğinize eminiz

Yazan: İSMAİL BAYKAL

Osmanlı devrini yazan tarih kitaplarında oldukça mühim hâdiselere tesadüf edilir. Fakat bu geçmiş hâdiselerin hakikate ne derece yakın olduğunda bazan tereddüde düşüldüğü de vakidir. Bunun sebebini tetkik ettiğimizde herhangi bir hâdisenin zamanında görüldüğü gibi yazılışıdır.

Osmanlı saraylarında cereyan eden hâdiseleri en doğru veren kaynak vakayinamelerle ruznameler olmuştur. Çünkü bunları yazan müellifler doğrudan dogruya vakaların içinde yaşamış kimselerdir, ve hattâ bu yazılarda her ne sebeptense pek mühimlerini kaydetmeden geçmişlerdir. Belki yazılmamış bu hâdiselerin zamanına göre bir dokunur yeri olsa gerek.

Bu kaynaklar arasında tarihî vesikalar da çok ehemmiyetlidir. Bunlar dışında yazılmış bütün hâdiseler ya işitmek veyahut rivayet kabilindendir.

Buna misal olarak son yarım yüzyılın hâdiselerini göz önüne getirerek Osmanlı Veliahdi Yusuf İzzeddin Efendi merhumun intiharını ele almak kâfidir

Bu hâdise hakkında bugüne kadar çeşidli yazılara şahid olduk; biraz daha geriye gittiğimizde bu veliahdin babası Abdülâzizin intiharı da bu kabîl olaylardandır.

Mevzuumuz dışı olmakla beraber tarih sever okuyucularımızı hakikat karşısında aydınlatmak maksadile bu vak'aya dair şahidi olduğumuz birkaç satırlık bilgiyi kaydedelim:

Yıllardır, Abdülâziz intihar mı etti; öldürüldü mü? sualleri karşısında kalındı Halbuki babası Abdülâzizin intiharında oldukça bir delikanlı çağında bulunan büyük oğlu Yusuf İzzeddin Efendiden bizzat işittiğime göre Abdülâziz hiç şüphesiz intihar etmiştir.

Veliaht Yusuf İzzeddin Efendinin intiharı hâdisesinin iç yüzünü ilk defa aydınlatan İsmail Baykal

Ve yine intiharında yanında bulunan mabeyincisi merhum Fahri Beyden de aynı şeyi yani intiharının kat'î olduğunu işitmiştim. Fakat bu canlı idialar karşısında o zaman yedi yaşında olduğunu söyliyen Abdülâzizin ikinci oğlu son Halife Abdülmecit Efendiden tamamen aksi iddiaları işitmiştim.

Abdülmecit Efendiye göre, babası Abdülâziz öldürülmüştür. Hattâ pehlivan Mustafa, Abdülâzizin mahfuz bulunduğu Ortaköydeki Fer'iye Sarayının (şimdi Kabataş Lisesi) deniz tarafındaki penceresinden atlarken Kuzguncukta oturan eski cariyelerden birinin dürbünle gördüğünü hikâye ederdi ki; o devirde bu kadar uzakta cereyan eden bir hâdiseyi görebilecek bir dürbünün mevcut olup olmadığı dikkate şayandır.

Bu hâdise hakkında şahsî mütalâam şu merkezdedir: Abdülâzizin büyük oğlu bilerek hakikati söylemiştir. İkinci oğlu Abdülmecid ise intiharın ancak gayri şuurî

Yusuf İzzeddin Efendinin çocukları
Nizameddin ve Şükriye

hallerde vaki olacağına göre sadece babasının bu gibi hallerle malûl olmadığını ileri sürmekten ibarettir.

Şimdi gelelim asıl mevzuumuza:

Tarihin bir tekerrürü gibi saydığımız Yuzuf İzzettin Efendi merhumun intiharı hâdisesinde de ayni sual ve ithamlar karşısında kalındı. Ve hattâ bazı dostlarımızdan: (Veliahdi Enver Paşa öldürttü, siz tesir altında kalarak gizliyorsunuz) gibi sözler de işitmedik değil.

Yusuf İzzettin Efendi öyle gelişi güzel intihar etmiş değildir, bu hâdise yılların mahsulüdür. Başlangıçtan sonuna kadar çok heyecanlı geçen safahatına yakinen şahid oldum. Bu intihar hâdisesinin teferrüatı çok geniştir.

Bunun en ince noktalarına kadar yazılması işini hatıratıma saklıyarak bu defalık okuyucularımızı sıkmadan en mühim kısımlarını anlatabilmek san'atını göstermeğe çalışacağım.

1912 yılı Mayıs ayının 22 nci günü Veliahd Yusuf İzzettin Efendinin maiyetine tayin olundum, ve Büyük Çamlıcadaki köşkünde huzuruna kabul olunduğum zaman bende müsbet bir fikir peyda olmuştu. Çünkü halk arasında Yusuf İzzettin Efendi için bir ümid vardı. Hattâ: Bu zat saltanat makamına gelirse hiç şüphesiz millet için iyi bir devir açılacaktır; kanaati mevcuttu ki işte ben de bu tesir altında idim.

Dışarıdan bakınca çok sert tavırlı olduğu hissini veren Veliahd, hiç de göründüğü gibi değildi. Bilâkis çok nazik, hatırşinas ve hattâ muhatabına neş'eli konuşmalarile hiç sıkmadan söz söylemek fırsatını verirdi.

Hergün muntazam surette tertiplenmiş gezintilere vazifem itibarile ben de katılmağa başladım. Vazifemi gayet serbest görüyor ve hiç bir suretle fena bir muameleye maruz kalmıyordum. Bilhassa Enderunu Hümayundan geldiğimiz için daha imtiyazlı ve müsaid bir durumda idik.

HASTALIĞIN BAŞLANGICI:

Mutad gezintilerden bir gün 18 Haziran 1912 Dolmabahçedeki Veliahd dairesine uğramıştık. (Resim ve Heykel Müzesi) Odasına çekildi ve bir aralık abdest alacağını (halk arasında abdest bozmak yerine Osmanlı Hânedanı abdest almak tâbirini kullanırlardı) ileri sürerek halâya girdi. Muslukta ellerini yıkarken fazlaca oyalandı, biraz yaklaştım, ağzından kanlar aktığı halde musluk taşının kıpkırmızı olduğunu gördüm ve daha sokularak: Aman efendimiz bir ıztırabınız mı var, dediğimde:

— Bir şey değil İsmail, biraz dişim ağrıyor da onu kurcalıyorum. dedi:

— Aman efendimiz, bir mikrop kapar da sonra tehlikeli bir durum arzeder, dişçibaşınıza telefon edeyim de gelsin.. teklifinde bulundum ise de kabul etmedi ve ilâve etti:

— İsmail, kimseye bir şey söyleme, işi velveleye verip, yâver beylere falan açma. diyerek ellerini kurulayıp salona çıktı. Ve istimbota binerek Çamlıcaya gittik.

Daireye vardığımızda meseleyi arkadaşlara açtım. Kimsenin bir şey bildiği yok, hâdiseyi haremde daima yanında bulunan Beşir Ağaya anlattım, bu ağa da aynen Veliahd gibi:

— Aman kimseye bir şey söyleme; Efendimiz bir meraka kapıldı, bunu def'etmeğe uğraşıyoruz.. dedi.

Asıl mesele bir kaç gün sonra meydana çıktı. Merakı dâvet eden mesele şudur: Haftada iki gece köşke gelen Fransızca hocası, bir gece derse gelmemişti, sorulan suale de; kayın pederinin dişinde çıkan bir kanserden vefat ettiği münasebetile gelemediğini söylemesinden ibarettir.

İşte o dakikadan itibaren Veliahd da dişinde kanser aramağa başlamıştı. Günler

ilerledikçe vehim artıyordu ve işe açıkça biz de vakıf olmağa başlamıştık.

Bir gün geldi ki bu hâdiseye bizler de karışmağa başladık. Bir gün Hekimbaşı çiftliğine öğle yemeğine gidilmişti, bir iş için huzuruna girdiğimde gayet sakin bir tavırla:

— İsmail haberin var mı, bende kanser var, dedi.. Hiç bir şeyden haberim yokmuş gibi:

— Aman efendimiz, kanser olan bir kimse böyle efendimiz gibi konuşur, yer, içer ve gezer mi; vâkıa kulunuzun aklım ermez amma bir kere doktor bey kullarınıza muayene ettirdiniz mi, dedim. Omuz silkti:

— Bırak canım, bunlar da doktor mu, bir şey anladıkları yok.. Sükût ettim ve bugünlük bu kadarla iktifa ettik. Yâni biz de resmen hastalığa vakıf olmuş olduk.

Veliahd şu mütalâayı ileri sürüyor ve: «Bende kanser var, bu ise mânii hilâfet ve saltanattır. Sıram geldiğinde beni hapsedecekler, ben ise buna kat'iyyen tahammül edemem» diyordu.

Kanser bu şekilde devam ededursun, Veliahd kendi makamile alâkalı her şeyden vehmetmeğe başlamıştı. Merasimde ufak bir yanlışlık gözünden kaçmıyordu ve derhal kendisine karşı kasden işlenmiş olduğuna hükmediyordu.

Bu hâdiseyi işitmiş olan Şehzade Vahdeddin (firarî Osmanlı Hükümdarı Vahdeddin) harekete geçmişti. O sıralarda Balkanlarda bulunan Türk ordusu için toplanan eşya arasında Vahdeddinin de ismi geçiyordu. Bir günlük gazetede (Veliahdi sanii saltanatı seniye Vahdeddin Efendimiz..... tarafından 60 çift çorap hediye buyrulmuştur). şeklindeki yazıyı görür görmez son derece hiddetlenmişti. Çünkü o güne kadar Veliahddan sonra gelen şehzadelere böyle bir ünvan kullanıldığı görülmüş değildi. Bu kasden yazılmış bir hâdise idi. Bunun içindir ki esasen üzerinde durduğu vehim hâdisenin tam üstünde idi. Veliahd:

— Ben demedim mi, bu mel'un adam benim kanser olduğumu duyunca şimdiye kadar kullanılmayan elkabı kullanmağa başladı.. iddiası üzerinde ısrarla duruyordu.

Bu yolda yapılan neşriyatın günü akşamı Ramazan olduğu münasebetle Sadrazam Gazi Ahmed Muhtar Paşa ile İşkodra meb'usu Esad Paşa (Toptanî) iftara gelmişlerdi. Önce Veliahdin odasında açılan bu bahis yemek sofrasına kadar intikal etmiş ve iftar topundan yarım saat sonraya kadar devam ederek kendilerini yemekten alıkoymuştu. Ancak Ahmed Muhtar Paşa ile Esad Paşanın Veliahda: Gazetede neşredilen bu yazının yâni (Veliahdi sâni) ünvanının tekzib ettirileceği, teminatı verildikten sonradır ki yemeklerini yiyebilmişlerdi

Hastalık vehmi gün geçtikçe hâd bir safhaya, türlü şekillere giriyordu.

Veliahd derdini umumî olarak pek kimseye açıklayamıyor ise de yine devlet ricalinden olup kendine yakın bildiği zevata açıyordu. Yalnız bu arada, gençliğinde Hânedanı Saltanat mektebinde beraber okuduğu mektep arkadaşı Nazım Paşaya (Harbiye Nazırı) açmıyor, açamıyordu ve yalnız ondan çekiniyordu. Çünkü Nazım Paşa hastalığın mevcut olmadığına dair önce vermiş olduğu teminatı Veliahda bir şartla vermişti.

Nazım Paşa: «Efendi Hazretleri bendenize inanacaksanız işte sizi temin ediyorum; ne böyle bir hastalığınız ve ne de iskat hâdisesi vardır. Şayed inanmazsanız benim şerefimle oynamış olursunuz ki ben-

Yusuf İzzeddin Efendinin çok sevdiği Şükriye Sultan piyanosu başında...

deniz asla buna tahammül edemem, ve bir daha yüzümü göremezsiniz» demişti.

İşte bu münasebetledir ki çok sevdiği ve sözünün eri olduğunu yakinen bildiği arkadaşını kırmamak için olanca kuvvetile kendini tutarak hastalık (kanser) bahsini paşanın yanında açmazdı.

Bir arkadaş olarak haftada iki gece yâni Cuma ve Cumartesi geceleri Çamlıcaya gelip kalan Nazım Paşanın köşkte bulunduğu iki gece ve bir gün hemen diyebilirim ki kanserden hiç bahsolunmazdı, arada bir gizlice derdini dökecek bir fırsat bulur ve yine: «İsmail doğru söyle bende kanser var mı yok mu?» diyebilirdi.

Veliahdin bu vehminin ilerlemesi Sultan Reşadın Sarayında oldukça ehemmiyetli bir mevzu olmuştu. Padişaha meselâ kimisi: «Veliahd çıldırmış», bir diğeri: «Efendimiz huzurunuza geldiği zaman mukayyed olunuz. Belki boğazınıza sarılacaktır», bir başkası: «Padişah olmak için heyecana kapılmış, makamınızda gözü var» gibi malûmat veriliyordu. Bu suretle hükümdarda bir endişe uyandığını duymakta idik.

Halbuki keyfiyet hiç de böyle değildi. Veliahd kendi hesabına kaygu duymakta idi. Ve yalnızca Padişah öldüğünde kendisi için bir felâket teşkil edeceği kanaatile vehmini yürütüyordu.

TEDAVİ KARARI:

Bu vaziyet karşısında hükûmet de Veliahdi kurtarmak için ne lâzımsa yapılmasını kararlaştırarak tedavi için İsviçreye gönderilmesine lüzum görmüştü.

Yol hazırlıklarına başlandı. Hemen iki gün içinde her şey tamamlanarak 7 Ağustos 1912 Salı günü saat 3,20 de Galata rıhtımından Romanya vapurile Köstenceye hareket edildi.

Veliahdin maiyetinde şu zevat bulunmakta idi. Hükûmet namına âyandan Azaryan Efendi ve Miralay Aziz Bey, o sırada İstanbulda bulunan Köstence Şehbenderi Kadri Bey, Daire Müdürü Nesip Bey, tabibi hususîlerinden merhum operatör Hâzım Paşa, ve yine hususî hekimlerinden Haydarpaşa askerî hastahanesi Sertabibi Miralay Hilmi Kadri Bey, yâverleri yüzbaşı Nuri Bey, maiyet beylerinden, Salâhaddin, bendeniz ve kilerci başı Galip Beylerle harem ağalarından Beşir Ağa...

Veliahd vapura geldiğinde mutad teşyi' merasimi kusursuz olarak yapıldı. Vedâ için Dolmabahçe Sarayına giden Veliahdi huzuruna kabul eden Sultan Reşadın salonda biraz uzak durarak görüşmesi Veliahdin nazarı dikkatini celbetmiş ve vapura gelip kamarasına çekildiğinde bizlere:

— Zâtı Şâhane bende kanser olduğunu bildiği için geçecek korkusile yanıma yaklaşmadan görüştü, artık her şeyin tamam olduğunu anladım; diyordu.

Halbuki asıl uzaklaşma hâdisesi yukarıda belirttiğimiz gibi Sultan Reşadın boğazına sarılmak korkusile olmuştu. Veliahda ise, hastalığından ileri geldiği hissini vermiştir ki hükümdarla veliahd birbirine zıd bir endişe içinde bulunmuşlardı.

Uğurlayıcıların selâmları arasında vapur hareket etti, yolumuza devam ediyoruz. Veliahd kamarasında mütemadiyen ağzında kanser arıyor, ve çok endişeli bulunuyordu.

Bir aralık bana:

— Bana Beşir Ağayı çağırınız emrini verdi. Saray âdabı üzere:

— Ferman Efendimiz; dedim. Hiddetle

— Canım efendim bir ferman efendimiz öğrenmişsiniz. Başka bir işiniz yok, deki deyip şu işimi görseniz olmaz mı, bende fermanlık ne kaldı ki.. dedi. Yâni kendi kanaatince, her şey tamam, bu formaliteler kendisile alay ediliyormuş gibi geliyordu.

Derhal Beşir Ağayı çağırmakla beraber daire müdürü Nesip Bey başta olduğu halde bütün seyahat arkadaşlarımıza keyfiyeti anlatarak bundan böyle: (ferman) kelimesinin kullanılmamasına karar verdik, ve böylece tatbik ettik.

9 Ağustos 1912 Perşembe günü saat 12,20 de Viyanaya muvasalât olundu. Tren yanaşıp ineceğimiz sırada cidden bana da acı gelen şu sözleri söyledi: (Ah İsmail, ben buraya böyle mi gelecektim. Sen bilmezsin; önce geldiğim zaman burası yerinden oynamıştı) dedi ve gözleri hafif yaşardı, derhal cevap verdim:

— Bu gelişte neyiniz eksik efendimiz; her zaman resmî seyahat olmaz ya, bu defa da hususî seyahat yapmış oldunuz. Malûmu devletiniz Avrupa hükümdar ve prensleri hususî seyahatlerini hep böyle yaparlar.

Doğruca otel Bristol'e gittik, çok heyecanlı olan Veliahdi bir saniye yalnız bırakamıyorduk. Viyanada bir gün kalıp İsviçreye geçecektik. Viyanaya gelmişken nâmdar profesörlere de muayene olmak ar-

zusunu izhar etti. Avusturya İmparatoru Fransuva Jozef'in hususî hekimi Profesör Şilezinger adında nâmdar profesörü getirtti, profesör iyice muayene ettikten sonra gayet tabiî olarak hastalığın kanser olmayıp yalnızca bir sinir hastalığı olduğunu bildirmişti.

Azaryan Efendi, Miralay Aziz Bey ve yâver Nuri Beylerle bir otomobil gezintisi yapmak üzere çıktılar, fakat akşam geç vakit olduğu halde dönmediler, merak içinde idik; nereye ve kime soracaktık, gece saat ona kadar bekledik, bir aralık Nesip Beyi telefona çağırmışlardı; gayet uzaktan gelen bir ses: (Ben tüccardan, Ahmed Muhib Efendi, (bu bir namı müsteardı) Ulahtayız, hemen geliniz!) diyordu. Nasıl gidecektik? Tren seferleri kesilmiş, bu kadar eşya vesaire.. gece vakti bunun imkânı yoktu. Tekrar telefonla konuşularak ertesi günü saat yarımda kalkacak trenle hareket edilmesi kararlaştırıldı. Ertesi günü 10 Ağustos 1912 öğleden sonra Ulah'a muvasalât ettik.

Veliahda bir sükûnet gelmişti amma merakı devam ediyordu.

Netice itibarile Viyanadaki profesörler bu hastalığın ancak çam ormanlarile çevrilmiş bulunan Ulah'daki sanatoryomda tedavi edilebileceğini ileri sürmeleri üzerine İsviçreden sarfınazarla bu güzel mevkie gelmişlerdi.

Sanatoryomda doktor Kozid tedavisini üzerine almıştı. Ve şu suretle bir rejim ve tedaviye tâbi tutulacaktı: Sabahleyin sekizde kalkacak, çıplak vücuda çam kolonyasile friksiyon, kahvaltı ve öğleye kadar gezinti, öğle yemeğinden sonra bir müddet istirahat, yine yaya veyahud otomobille gezinti yapılacak ve akşam üzeri saat altıda elektrik ve banyo tedavisi, sekizde akşam yemeği, onda yatılacak.

Şimdi bunların tatbik sahasına geçelim: Evvelâ yaz günlerinde bile ince yün fanila giyen ve kışlarda müteaddid fanilâ ve güderi yelek giymeğe alışmış olan Veliahd bu friksiyon meselelerinde oldukça titizlendi. Ve nihayet kabul etti. Diğer rejimleri de hemen vaktinde yapıyor, yalnız heyecan ve merak olanca kuvvetile hükmünü icra ediyordu.

Bir gün Şilezinger Ulah'a geldi, Veliahdi muayene edip yanından çıktığı zaman bizlere: «Hepiniz şöyle yanıma geliniz dedi. Ve ilâve etti: «Veliahd Hazretleri sinir buhranı geçiriyor, ve sizler de onun fikrini aydınlatmak için olanca sadakatinizle çalışıyorsunuz, Yalnız dikkat edeceğiniz bir nokta varsa o da kendinize dikkat etmeniz lâzımdır. Zira bir daire çizelim; bunun içinde Veliahd, dışında sizlersiniz. Bu daire kenarına kadar gelir, sizleri deli eder ve kendisine hiç bir şey olmaz. Bu hastalığın seyri bundan ibarettir, tekrar ediyorum dikkat ediniz.

Profesör yerden göğe kadar haklıydı.

Rejimde yalnız bir aksaklık meydana çıkıyordu. Banyodan çıktıktan sonra araba veyahud otomobille avdetin sıhhî bir mecburiyet olduğu; zira havaların rütubetine göre mesamata dikkat lâzım geldiği doktor tarafından tavsiye edildiği halde önce Ulah'dan tedarik edilen otomobile köhne bir otomobil diye binmek istemedi; sonra açıkta gezinmesinin çok zararlı olacağı tanbula kaçırıp hapsedeceksiniz» iddiasile ona da binmek istemiyordu. Çekilen müşkülât hadden uzaktı; çünkü bizlere ayrıca bir vatan hizmeti düşüyordu. Veliahdin herhangi uygun olmıyan bir hareketini örtmek, bunu dillere düşürmemek, mümkün olan herşey yapıldığı halde yine otomobil ve araba meseleleri bir türlü halledilemiyordu.

Bir gün sanatoryomda toplu bir halde huzurunda bulunuyor ve hep kanser bahsi geçiyor, konuşma dönüp dolaşıp banyodan sonra açıkta giyinmenin çok zararlı olacağı ileri sürülüyordu.

Hiç ümid etmediğimiz bir teklifte bulundu: «Bakınız dedi, hepiniz buradasınız Mademki benim otomobile veyahud arabaya binmemi istiyorsunuz.. Bir defa o köhne otomobile binmem, söz veriyorum; arabaya da bir şartla binerim. Şartım şudur: Evvelâ arabayı İsmail kullanacak, ondan başka birinize itimadım yoktur. Saniyen arabada yanıma Azaryan Efendi oturacak. Hazım Paşa da karşımda elleri bağlı olarak oturacak.» Hep birbirimizin yüzüne baktık, ben derhal atıldım:

— Kulunuza düşen vazifeyi yapmak için hemen emrinize muntazırım, fakat Hâzım Paşa kulunuzun ellerini bağlama işine karışmam.. deyince:

— Canım siz hep işin alayındasınız. Ben mahvolmuşum. Siz hâlâ kendi teranenizdesiniz, dedi.. Hazım Paşa:

— Efendimiz ellerimi niçin bağlıyorsunuz? Mânasını anlayamadım.. dedi.

(Devam edecek)

★

Her safhası kanla yuğrulmuş olan Büyük Fransız İhtilâlinin burada okuyacağınız bir safhası, ihtilâl hakkında bir fikir vermekle kalmıyacak, günahsız bir kadının nasıl korkunç şekilde parçalandığını, hayal mahsulü romanlarda bile rastlanamıyacak dekorlar içinde bulacaksınız. Madam dö Lâmbal'in tek günahı, kraliçenin mahremi ve kraliçeye merbut olması idi. Ölümüne, şuursuz bir hareket sebep olmuş, kurtarılması kabil olmamıştır

★

Madam dö Lâmbal'in bir portresi

Prenses dö Lâmbal'in Ölümü

Yazan: MUZAFFER ESEN

Fransız büyük ihtilâlinin insanlık âlemine yeni görüşler getirdiği muhakkaktır; o yalnız Fransız milletinin zulûmdan kurtulmak için yaptığı bir hamle olarak kalmamış, babalık hakkı Fransaya ait olan hürriyet fikirlerini dünyaya yaymış, millî varlıkları uyandırmış, dünyanın siyasî ve içtimaî hayatını yürüdüğü yoldan ayırmış, başka yollara götürmüştür. Bu büyük bir ihtilâlin bir yüzüdür, madalyonun parlak, şanlı, şerefli yüzü.

Bu madalyenin bir de paslı, kanlı ve iğrenç tersi vardır? Vâkıa her ihtilâl, her ayaklanma millî heyecan arasında, yatağına sığmayan bir selin etrafı harap ettiği gibi muhitine kan ve ölüm yaymıştır amma, kanlı ve vahşî sahneleri itibarile hiç bir ihtilâl Fransız büyük ihtilâlile ölçülemez. Biz bu madalyonun her iki tarafından bazı enteresan sahneleri seçerek, *Tarih Dünyası* okuyucularına sunmağa çalışacağız.

Büyük ihtilâlin kanlı seyri hayli ilerlemiş, Kral ve Kraliçe Tampl kulesine hapsedilmiştir, Parisin bütün şöhretli hapishaneleri siyasî suçlular, şehirliler ile tıklım tıklım doludur. Bunları muhakeme etmek için halk mahkemeleri kurulmuş, tarihin «İki Eylûl Katliâmı» diye adlandırdığı büyük insan avı başlamıştır.

Lö Fors hapishanesinin barındırdığı siyasî suçlular arasında güzel bir kadın da var. 43 yaşında bir kadın, Prenses Dö Lambal, Kraliçe Mari Antuvanet'in sadık kölesi.

Halk bu zavallı kadından çok nefret ediyor; ona Avusturyalı karının akıl hocası adını takmıştır. Prenses Lambal Kraliçenin samimî bir arkadaşı, bir sırdaşı idi, bu inkâr edilemez... Fakat Kraliçe ona akıl danışıyor demek hem Mari Antuvanet'e, hem de Prenses Lambal'a iftira etmektir. Türen'de 1749 yılında doğmuş bu zavallı kadın sır saklamayı çok iyi bilir, fakat zeki, inadcı, etrafındakilere çok hâkimolan Fransa Kraliçesine akıl hocalığı edemez.

Versay Müzesinde bulunan, Madam dö Lâmbal'in ressam Rioult tarafından yapılmış bir portresi...

Kraliçe bu kadını maiyetindeki bir çok kadınları sevdiği gibi seviyordu. Hisleri çok geçici olan Mari Antuvanet bütün sevdikleri gibi Prenses Lambal'a çok ıztırap çektirmişti, hattâ bir aralık prensesden usanmıştı bile. Fakat Lambal felâket günlerinde sevdiklerinden ayrılacak kadınlardan değildi. Lambal Kraliçesi uğrunda çok sadakatle çalışmıştı, ihtilâlin karanlık günlerinde Kraliçe açıktan açığa kendi dairesinde kabul edemiyeceği insanları Lambal'in dairesinde kabul ederdi; Mirabo'lar, Sülo'lar, Barnav'lar hep Lambal'ın dairesinde Kraliçe tarafından kabul edilmişler, Mari Antuvanet'in güzel gözlerinin büyüsüne vurularak ihtilâlin büyük dâvasına en az ihanet etmişlerdi.

Bu hâdiselerden sonra Madam Lambal bir aralık İngiltereye gitmişti, mukadderat İngilterede kalmasına izin vermiş olsaydı şüphesiz ki çok yıllar yaşayacaktı. Fakat iyi kalbli kadın, kaçan Kral ve Kraliçenin yakalanarak Parise getirildiğini duyunca, felâket günlerinde sevdiği ve saydığı kadından uzak bulunmağa tahammül edememiş, kalkıp Fransaya gelmişti. 10 Ağustos 1792-de Saraya giren ihtilâlciler, onu da Kraliçe ile beraber Tampl'a hapsetmişler, fakat bir kaç gün sonra Kraliçesinden ayırarak La Fors hapishanesine tıkmışlardı.

Madam Lambal orada omuzlarına çöken sadakat yükünün altında ezildiğini hissetmişti; o Kraliçenin yanında, Kraliçe ile beraber ölmeğe razı idi, hattâ bu ölüm ona tatlı gelecekti; fakat Kraliçeden uzakta ölmeğe cesareti yoktu. Onun için hapishanede korkudan deli gibi olmuştu. İhtilâlcileri kendine beslediği kini bilmez değildi. Hapishanenin üst katındaki odalardan birinde Prenses Navar ile beraber kapalıydı. Iztıraplar içinde kıvranırken haykırmamak için kendini güç tutuyor ve ikide birde bayılıyordu.

3 Eylûl günü sabahın saat sekizinde Madam Lambal'ın bulunduğu hücrenin kapısı açıldı. İçeriye iki milis neferi girdi ve «kalkınız, sizi Abay hapishanesine götüreceğiz» dediler.

Zavallı kadın kalkacak halde değildi, fakat bütün gayretini toplıyarak yatağından doğruldu; çıplak denecek halde olduğu için giyininceye kadar neferlerin dışarıda beklemelerini rica etti. Bu arzu kabul edildi. On dakika sonra zavallı kadın Ebir'in başkanlığı altında toplanmış ihtilâl mahkemesinin karşısına çıkıyordu. Prenses Lambal, kolları dirseklerine kadar sıvalı, bazan cellâdlık vazifesini de bizzat yaptıkları için elleri kanlı olan bu hâkimler karşısında üç defa bayıldı. Hüviyetine dair sorulan suallere güçlükle cevap verebildi. Sarayda on Ağustos'da Kraliçe tarafından hazırlanan Fransaya tevcih edilmiş suikasde dair hiçbir şey bilmediğini söyledi. Sonra mahkeme reisi ağır ağır:

— Hürriyete, eşidliğe, Kraldan, Kraliçeden, Krallıktan nefret edeceğinize yemin ediniz.

Bu beraet kararı demekti, bu kanlı mahkeme nasıl oluyordu da Madam Dö Lambal gibi bütün ihtilâlcilerin nefretini kazanmış bir kadın hakkında böyle bir karar verebiliyordu. Tarih bunu kaydetmiyor, fakat daima tarihin yanı başında söze karışan, bazan tarihi tamamlayan, bazan rivayeti yanlış yollara sürükleyen dedikodu burada da işe karışıyor: Prensesin kayınbabasının güzel gelinini kurtarmak için

yüz bin frank sarfetmiş olduğu söyleniyor.

Prensesin yerinde kim olsaydı bu teklifi kabul edecekti. Fakat o hafif bir kadından beklenmiyen bir metanetle cevap verdi:

— Hürriyete ve eşitliğe sadık kalacağıma yemin edebilirim. Fakat ondan sonrasına yemin edersem yalan yere yemin etmiş olurum.

Etraftan ısrar ettiler:

— Yemin etmezsen ölürsün...

Prenses bir şeyler mırıldandı. Yemin mi etti, yoksa «yemin etmem» mi dedi, bu noktayı tarih söylemiyor. Fakat mahkeme salonunda «yemin etti, yemin etti.» diye haykıranlar olduğunu yazıyor.

Prenses Lambal artık serbestti, kurtulmuştu. Bir milis neferinin koluna dayanarak hapishane binasındaki mahkeme salonundan çıktı. Avluya indiler, yanındaki adam mütemadiyen kulağına fısıldıyordu: «Yaşasın millet» diye haykırınız.

Haykıracaktı. Fakat hapishane avlusunda gördüğü manzara haykırmasına mâni oldu. Bir köşeye cesedler yığılmıştı. Bu yığının üzerine ökçeleri çivili bir adam çıkmış, cesedleri çiğniyor, ezilen üzümlerden fışkıran şira gibi kan akıtıyordu. Kadın bu korkunç manzarayı gördü, kendini tutamadı, avazı çıktığı kadar haykırdı: «Lânet olsun».

Fakat yanındaki adam ağzını tutmuştu. Prenses dö Lambal etrafında kendini koruyan milislerle sokağa çıktı. Fakat bu sırada eli mızraklı bir ihtilâlci, Şarlo isminde bir berber, kadını muhafaza eden askerleri yardı, mızrağını uzattı, Lambal'in başındaki boneyi düşürdü. Zavallının alnı da hafifçe çizilmişti.

Bu bembeyaz alnındaki ince kan çizgisi başkalarını da coşturdu. Adı tarihe geçmeyen bir adam kadının arkasından bir odun fırlattı, odun ensesine geldi, Prenses dizleri üzerine düştü. Artık coşan halkın elinden Prensesi kurtarmağa imkân kalmamıştı. Kadının etrafı sopalı, kılıçlı, mızraklı insanlarla sarılmıştı. Lambal feryad edecek vakit bulamadan bir an içinde öldü. Prenses can verdikten sonra bütün bu insanlar üzerine atıldılar. Elbiselerini parçaladılar, henüz soğumayan cesedini anadan doğma soydular. Kadının güzel vücudü kana susayan ihtilâlcileri büsbütün coşturdu. Cesedi bir binek taşının üzerine upuzun yatırdılar, Bir adam bu kadın cesedinin ya-

Ressam Gabriel tarafından yapılmış diğer bir portresi...

nına geldi, elindeki sopasile kadının vücudünün muhtelif parçalarını göstererek güzellikten bahseden bir teşrih dersi vermeğe başlamıştı.

Cesed öğleye kadar burada kaldı. Nihayet halk bu güzel vücudu seyretmekten de bıktı. Birisi, Grizon isminde bir serseri kadının narin boynuna bir bıçak salladı, başını bedeninden ayırdı. (Şurasını da kaydedelim ki bu Grizon bir kaç yıl sonra bir hırsız çetesinin reisi olarak yakalanmış ve giyotinde can vermiştir.)

Rodi isminde başka bir serseri Prensesin göğsünü açtı ve kalbini çıkardı. Marten isminde üçüncü bir herif, bu güzel vücudun, terbiyenin adını açıkça söylemevi hoş görmediği başka bir yerini kesti. Güzel kadın Kraliçe uğrunda ölmüştü. Bu manzarayı Kraliçeye göstermek lâzımdı.

Bu üç kanlı parça üç mızrak ucuna dikildi ve kafile Tampl'a doğru yola koyuldu. Geçtikleri yol üzerinde bir berber dükkânı vardı. Başı taşıyan adam dükkâna girdi ve kanlı başı masa üzerine koydu:

— Hanımını görmeğe gidiyor, dedi, saçlarını yapınız.

Berber Prensesin güzel saçlarını kıvırdı. Sonra kafile Tampl'e gitti.

Muzaffer ESEN

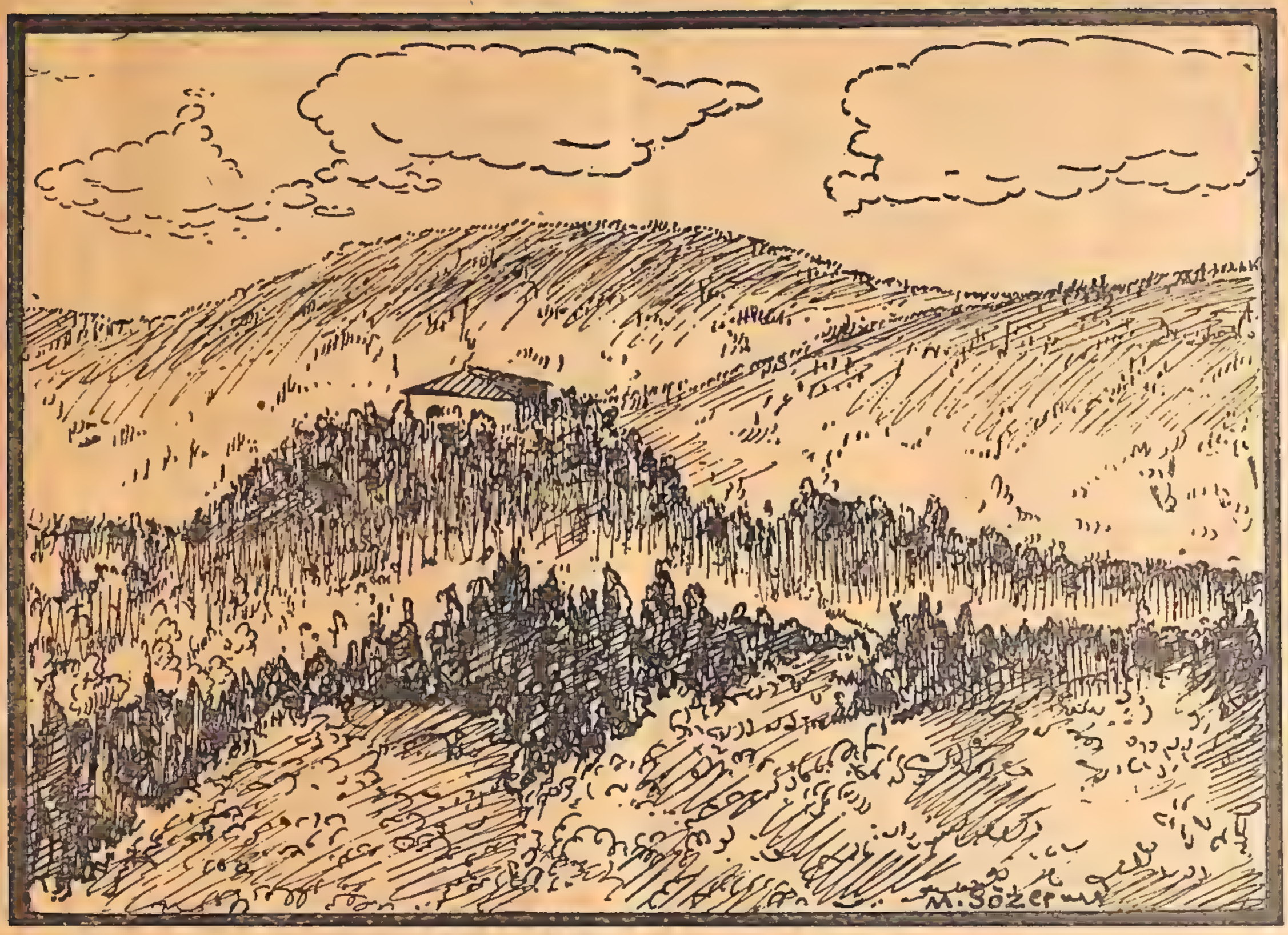

Osmanlı istiklâlinin ilk hutbesini okuyan Dursun Fakih'in türbesi...

Osmanlıların İlk İstiklâl Hutbesini Okuyan

DURSUN FAKİH

Ecdadımız Anadolunun en güzel yerlerine böyle zevatı gömüp üzerlerine birer anıt yaparak mütegallibenin burada bir yatır var diye kamulaşmış bu yerlere musallat olmalarına mâni olmuşlardır. Eğer bu türbe şimdi yerinde değilse, acaba bir şahsın eline mi geçmiştir, yoksa hâlâ milletimizin müşterek malı mıdır diye düşünüyor ve bilenlerden soruyorum...

Yazan: Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Dursun Fakih biliyoruz ki Osmanlı devletini kuran Osman beyin devrinde yaşamış âlimlerdendir. Ayrı bir yazımızda bahsedeceğimiz, Osman beyin kayınbabası, Şeyh Karamanlı Edebâlinin de bir rivayette damadı ve şâkirdidir (1). Yine bu rivâyete göre tefsir, hadis ve fıkhı Edebâlîden okumuştur. Hocasının 726 (1326) da ölümünden sonra fetva ve okutma işleriyle onun yerine meşgul olmuştur. Zamanında çok temiz ve hakkında çok iyi zanlar beslenen büyük bir insandı.

Prof. Dr. Fuat Köprülü «Divan edebiyatı antolojisinde XIII ve XIV' üncü asırlar şairlerinden bahsederken (S. 23) Dursun Fakih'in bir Mesnevisini» geniş halk kitlesine

(1) Kamusulalâm. Bakınız: Dursun Fakih maddesine. Ayrıca Şekayiki Numaniye nüshasına bakınız.

mahsus olan manzum eserlere bir misâl olarak veriyorlar.

Esmarüt tevarih, Osmanlı devletinin kuruluşu ve Dursun Fakih'in tarihe ismini karışdıran meşhur hutbesi hakkında şu malûmatı veriyor:

(İptidai devleti Osmaniye 699 (2) itibar olunmak mücerred âli Selçuk inkırazına binaendir. Yoksa 688 Şevval başları (3) tarihiyle müverrah (Berâtı şerif) mantukunca Alaüddin sâni tarafından tabıl ve âlem ve şimşir hil'at ve menşuru eyâlet ile tevkir olunduktan sonra Dursun Fakih nam fâzıl Karahisar sahipte (4) kadı nasbolunup nâmı hümâyunlarına hutbe okuttukları kütübü tevarihte mesturdur. Yoksa bugünkü Afyon olan «Karahisarı sahip» değildir.

Osmanlı devletinin kuruluşuna ait bilgileri şimdi burada incelemeği bırakırsak Dursun Fakih'in Osman Bey tarafından Karahisara (5) kadı tâyin edildiğini öğreniyoruz. Lâkin hutbenin nerede okutturulduğu belli edilmemiştir.

Kütüphanelerimizde birçok (Tevarihi âli Osman) lar vardır. Bunların kimler tarafından yazıldığı da malûm değildir. Birbirine benzeyen tarafları olduğu gibi farklı ve belki istinsah edenler tarafından katılmış çeşit bilgili olanları da vardır. Bunların müellifleri belli değildir diye bir tarafa bırakmak doğru değildir. Çoğu işitilerek veya görülerek beğenilen noktaları da içine aldığı cihetle dikkatle incelenmeğe değer. Bunları okuduğumuz zaman XV' inci asır Anadolu türkçesinin tatlı, sade ve zarif ve kısa cümleleriyle dolu olduğunu görür ve zevk duyarız. Bu tarihlerin yazılışına, Osmanlı devletinin kuruluşuna ve yine bahsimiz olan Dursun fâkih hakkında birisinden (6) şu örneği alalım:

(...Çün Osman Gâzi atası yerine geçti. Kaim makam oldu. Tamam bey oldu. Yiğit yenil katına cemoldu. Çok gazalar etti. Gelüp evvel Bilâcûki (7) ve Köprühisarını ve Yarhisarını ve İnegölü fethetti. Hicretin altı yüz seksen yedinci yılında (8) ol cuma namazını Karahisarda kıldı. Gaziler evvel Tekbir getirdiler. Dursun Fâkih derler, bir er vardı. Cuma ve Bayram namazını Karahisarda evvel ol kıldırdı. Hutbeyi Gazi Osman adına okudu. Hicretin altı yüz seksen dokuz yılında (10) vâki oldu.

Bu kayda göre Osman bey 687 (1288) de ilk Cuma namazını Karahisarda kılıyor ve gaziler Tekbir getiriyor. Bu namazda imamlık eden ve Karahisarda Cuma ve Bayram namazını önce kıldıran odur ve Hutbeyi 689 (1290) da Osman bey adına okumuştur.

Rahmetli Ahmet Refik'de (Karacahisarda. ilk Osmanlı pâyitahtında) diye yazdığı makalede (10) mehaz göstermiyerek şu satırları yazıyor:

(... (Karacahisar) fethi Osman Gazi'nin parlak muzafferiyetlerindendi. Kahraman Osman bu galibiyetini Selçuk sultanına bildirmek istedi. Kardeşi Ak Timuru sultan Keykubatı sâlis'e gönderdi. Bu şanlı zafer üzerine Osman Gazi'ye Selçuk sultanından Davul, sancak ve âlem hediye edildi. Artık Osman gazi resmen bey ilân olunmuş, (Karacahisar) kahraman Osman'ın makarrini teşkil eylemişti.

Osman Gazi'nin ilk işi Karacahisar'ın tezyin ve imarı oldu. Şehrin kilisesini camiine tahvil etti. Germiyan vilâyetinden, civar köylerden şehre fevç fevç müslüman ahali geliyordu. Osman Gazi Karahisar sancağının idaresini Orhan beye, subaşılığını kardeşi Gündüz beye verdi. Şehri az zamanda imâra muvaffak oldu. Pazar yerleri açmaya, halkın ticaretini temine çalıştı. Fakat şer'î işleri görmek için bir kadıya ihtiyaç vardı. Osman Gazi'nin beraberinde Osmanlı Türklerinin imamlık vazifesini ifa eden Dursun Fâkih bu vazifeyi ifaya pek muktedir idi. Ahali hem Cuma namazını kılmak hem de kendilerine bir kadı tâyin ettirmek için Dursun Fâkih'e müracaat ettiler. Dursun Fâkih mes'eleyi Edebâli ile,

---

(2) 699 (1299)

(3) 688 şevval başı (1289)

(4) Karahisar veya Karacahisardır.

(5) Şimdiki Afyonkarahisarı değildir. Onun eski adı Karahisarı sahiptir.

(6) Kitapçı bay Raif Yelkenci'deki 952 (1545) yılında İstanbulda yazılmış, yazanı belli olmıyan (Tevarihi al Osman) nüshasından. Bugünün imlâsiyle buraya aldık. Lâkin ifade aynidir.

(7) Bilecik

(8) 687 (1288)

(9) 689 (1290). Takivültevarihde «iptidai Hutbei Osmaniyan» diye bu tarihi vermektedir.

(10) Tanin gazetesinde 30 Kânunuevvel 1331 de (Eşkişehirde 16 Ağustos 1331) de yazdığı mektuptan.

Osman Gazi'nin kayınpederi ile görüşürken Osman bey ansızın geldi. Ne müzakere ettiklerini sordu. Arzularını pek muvafık buldu. Fakat Dursun Fâkih tereddüd ediyor, Selçuk sultanından müsaade almak istiyordu. Osman Gazi bu fikri muvafık görmedi. Merdâne bir tavırla:

— Bu şehri Hod kendi kılıcımla aldım. Sultanın bunda ne dahli var kim andan izin alam. Ona sultanlık veren Allah bana da hanlık verdi. Eğer minneti şu sancaksa, ben hod kendi sancağımla görünüp uğraşdım. Ve eğer edersekim ben Selçukum, derse, ben hod Gökalp nesleyim, dedi. Kahraman Osman'ın bu fikrini herkes muvafık buldu. Osman Gazi kadılığı, kiliseden tahvil olunan camiin hatipliğini Dursun Fâkih'e verdi. O Cuma ilk hutbe (Karacahisar) da, Bayram hutbesi (Eskişehir) de okunuyordu...

(... (Karacahisar) gündengüne şenleniyordu. (Porsuk) suyu kenarında hâkim bir noktayı işgal eden bu güzel belde günden güne Osmanlılarla doluyordu... Karacahisar Eskişehire pek yakın olduğu için ekseriya Osman Gazi'nin oğlu Orhan Beyin at nallatmak, eşya almak için Eskişehir pazarına gittiği vaki' oluyordu.. Karacahisar, Eskişehir ve civarı muhteşem Osmanlı saltanatının menbaı oldu... Bugün Karacahisar eski servet ve ihtişâmından mahrum, harap surlarının perişan enkaziyle ıssız ve mağmumdur. Bir zamanlar kahraman Osman'ın aşkına ve zaferine, cesaretine ve adâletine makar olan belde şimdi san'atkâr tabiatın ebedî güzelliklerinden başka desti beşerle vücude getirilmiş hiç bir eseri ihtiva etmiyor. Onun yegâne meziyeti, baharın teraveti, akşamların hazin sükûnetidir. Baharın feyizli demlerinde Karacahisar bir şiirdir...)

Dursun Fâkih'in veya onun namına yapılmış bazı eserler var mı birşey diyemeyiz. Belki Bursa'da Gölpazarı kazasına tâbi Tuzaklı karyesinde bir şeyh Dursun camii vardır. Acaba bânisi Dursun Fâkih midir? (11)

İşte tarihlerimizi ve tarihi yazılarımızı bir şöyle karışdırırsak Karacaşehir, Dursun Fâkih ve onun türbesi hakkında bundan fazla malûmata rastlayamayız. Buraya tarihçilerimizden üstad rahmetli Ahmet Refik gitmiş ve yukarki satırlarla ince ve hisli düşüncelerini ortaya koymuştur. Makalesi daha onun güzel sahneleriyle doludur.

Karacahisar'a 1313 (1895) senelerinde nocam Üsküdarlı ressam rahmetli Ali Rıza da bir hey'etle beraber gitmiş, söğüt, Eskişehir gibi Osmanlıların doğduğu yerleri dolaşmıştır, Gördüklerinin en güzel bir kısmını kalem ve fırçasiyle tesbit etmiştir. Onun şimdi kıymet bilir oğlunda saklı defterlerinde hatırladığım Söğüt'de Ertuğrul Gazi türbesi ve civarı, Eskişehirde evler... neler neler vardır. Bunların en güzellerinden suluboya bir albüm vücude getirmiştir. Halen vaktiyle tetkiki için verdiği, Bay Celâl Esat Arseven'de durmaktadır.

Müsvedde defterlerinden birinde bundan 15 sene önce Dursun Fâkih'in, Osmanlıların ilk hutbesini okuyan bu âlimin (13) Karacaşehir diye not ettiği Karacahisardaki türbesini de çizmiştir. Türbe resimde görüldüğü gibidir. Bir ufak tepe üzerindedir. Üzeri kiremit örtülüdür. Yandan iki penceresi görülüyor. (14). Bu tepe ressamın çizdiği ufak ve ağaçlıklı civar bir tepeden bu vaziyette seyredilirken karşıda gine ağaçlar ve fundalıklarla örtülü tepeler ve dağ silsilelerinin bir kısmı sıralanıyor. Dursun Fâkih'in hâtırasına hörmetle hatırlamadığım bir sevkitabii ile bunu çizmiştim. Şimdi Dursun Fâkih'i ve Karacahisarın güzel bir köşesini gösteren rahmetli hocam Ali Rızanın yurddaşlarımızın rahmetli Ali Rıza kadar tarihimize faydalı olmalarını dilerim. Bunların bugünki durumlarını haber vermek lâzımdır. Atalarımız bunlarla o büyük insanların hâtıralarına birer anıt yapmışlardır. Bunları yerinde işaret etmemek, Anadolu Türklüğünden ruhumuzu perçinleyen çivilerinin sökülmesine göz yummak demektir.

Dr. A. Süheyl Ünver

---

(11) Başvekâlet arşivi Vakıflar dosyası. N. 209. (1124 senesine ait).

(13) Osmanlıların kuruluş asrında âlimlere fakîh derler. Bu an'ane Selçuklardan ve Anadolu beyliklerinden geliyor. XIII' üncü asırda böyledir. XIV' üncü asırda âlimlere Molla derler. Hoca ticaret yapanlara denir, XV' inci asırda da kısmen böyledir. XVI' ıncı asırda âlimlere Müderris ve Hoca dendiğini görüyoruz.

(14) Bu türbe vaziyetine göre ahşaptır. Eğer bir hayır sahibi yenilemediyse yıkılmış olması üzüntü ile hatıra gelmektedir.

Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mıydı?

Yazan: M. ÇAĞATAY ULUÇAY

Hazine, Kapıkulu ve imar işleri

Sultan İbrahim hazinenin tahsilinde çok titiz davrandığı gibi sarf işinde de öyle hareket ediyordu. Eski hâsların satılması, erbab-ı timar akçelerinin toplanması, muhallefatın zaptı padişah için ayrı bir mesele teşkil ediyordu. Para iç hazineye konulduktan sonra kendisi ve ihsanları için hazinedarbaşıya ayrı ayrı hatlar yazarak paraları çıkartıyordu. İç hazinenin gelir gideriyle de pek sıkı alâkadardı. Hattâ bir defa ruznamçeci hesabı veremediğinden padişahı çok kızdırmıştı:

«... Ruznamçeye azar basasun, kendi bilür. Ben hazinemi seyrederdim, ben duydum ki benim hazinem ne az gördündü, şey değilmiş duydum. Ona söz değer mi, ne karışur bana cevap verür, yedir içerude hazne çok deyu söyledi. Benden havfi yok mu?..»

Bir defasında da hazinenin toplanmasınma defterdarın ağır hareket ettiğini görmüş ve onu hapsetmişti:

«Sen ki veziriâzamsın, malûmun olsun ki defterdarı hapseylemişim, bilmiş olasın. Beni bostancıdan hâsıl oldu sanur, ve gayri padişahlardan mı sandunuz, kendi malın tahsil ederlerdi, gene huzuruna hediye gönderirlerdi, şimdi öyle olamaz... Kul günahsız olmaz, gerçek ama kendine çıkarın ne güzel bilür. Bir affettik, iki affettik, üçüncüde olmaz...»

Sultan İbrahimin kafasına şu fikir yerleşmişti: Para kestirmek... Çünkü para kestirmek ve hutbe okutmak onun için üstünlük alâmeti idi:

«... Padişahlara bir hutbe bir sikke lâzımdır. Bu ikisi ile sair haleften yüceyiiz. Göreyim seni...»

Bu sebepten muhtelif hatlarla nam-ı hesabına para basılmasını emretmişti:

«Malûm ola ki zâhir padişahlık hutbe ile sikke ile. Ya bizim dahi sikkemiz kesilmiyor, bu bapta ne dersin. Birkaç kuruş verilse bir mübarek vakitte kendimüz cebimüzde komak için akçe kesilse münasip değil midir? Enfa' olanı bildiresün, hatırıma bu gelmiştir, inşaallah yarın valide hazretleri ziyarete gitmek üzeredir. Hizmet olursa arık edesin...»

Para lâzım olduğunda, *«Üç kese kara akçe gönderesün», «Kendi nefsim için beş yüz altın gönderesün», «Yedi kese çil akçe validemize ihsan için gönderesün»* diye hazine kethüdasına hatlar yazıyordu.

Sultan, kapıkulunun maaşlarının zamanında verilmesine, yeniçerilerin sayılarının sık sık sayılmasına da dikkat ve itina ediyordu. Bu hususlarda sadrıâzam, yeniçeri ağası ve altı bölük ağalarına fermanlar yazarak sık sık tenbihatta bulunuyordu. Bilhassa o sıralarda çok uygunsuzluk yapan sipahilerle hayli uğraşmıştı. Aralarına casuslar göndermiş, niyetlerinin ne olduğuna vâkıf olmaya çalışmıştır:

«Siz ki altı bölük ağalarısız hatt-ı hümayun-i saadet-makrunum vusulünde malûmunuz olsun sipahi kullarumu bir hoşça zabt ve rabtedip bir ferde hiddetden tecavüz ettirmiyesiz. Şu belki birinüzün neferinden bir küstahlık zuhur eyleye ağasının hakkından gelürüm. Göreyim sizi ne mertebe zabt ve rabt edüp ehl-i fesat ve eşkıyanın hakkından gelesiz.»

Padişah kapıkulu mensuplariyle sıkı surette alâkadar olduğu gibi Enderun halkiyle de aynı durumu muhafaza ediyordu. Bir gece yatağa girince ak ağalar ve iç oğlanlardan şüphelenmiş, akabinde sadrıâzama şu hattı göndermişti:

«Sen ki veziriâzamsın, malûmun olsun ki kapıcıbaşılara tenbih edesin, cümle neferlerine dahi yasak olsun. Ben yatıya gittikte gönlüme işgil düştü. Benim adımla bir iş başarmasunlar. Ak ağalar canibinden ve iç oğlan taşradan bir iş ettiklerine rıza-yi hümayunum yoktur, muhkem tenbih edesin, şöyle bilesin...»

Bir gün de kapı ağalarından Deli Kasımı İstanbulda görmüş, hiddetlenmiş, sadrıâzama şu hattı göndermişti:

«... İstanbulda iken Deli Kasımı gördüm, kapı ağasiyle ve bazı ağalarla musahabet eder, adetimdir kapuyu bekler padişahın yohsa lâkırdı mı çalar akıl ver kanun mudur hizmete bıragup kaçmak, hapse koma isterim.»

Sultan İbrahim yeniçeri ocağı ve sipa-

(Devamı 509 uncu sahifede)

Mısırdaki son Bektaşi tekkesinin son Bektaşi Babası Sırrı Babanın konuşurken alınmış muhtelif pozları...

Son Bektaşi Tekkesinin Şeyhi ve Müritleri Arasında

Bugün, dünya yüzünde bir tek Bektaşi tekkesi kalmıştır, o da Mısırda bulunmaktadır. Bu yazıda, son Bektaşi Babası Sırrı Baba ile yapılmış bir mülâkatı ve Mısırdaki tekkesi hakkında tarihî malûmatı bulacaksınız...

Mısırda Bektaşilik tarikati; tanınmış Mutasavvıflardan (Kaygusuz Sultan) ın Anadoludan ayrılıp Kahireye gelmesile tessüs etmişti.

Eyyûbî Hükûmeti Sultanlarından olan El - Melikül Salih'in zamanında Kahireye gelip yerleşen bu Türk mutasavvıfı çok geçmeden halk arasında Bektaşîlik tarikatini yaymağa muvaffak olmuştu.

Mısır halkı tarafından (Abdullah El-Megavri) diye anılan bu zat (Kasrülayn) civarında büyük bir bektaşi tekkesi kurmuştu.

Kuygusuz, vefat ettikten sonra vasiyeti üzerine Kahirenin civarında bulunan El-Mukattam dağında kendi namına izafe edilen (Megavri) mağarasında defnedilmişti.

Ondan sonra gelen bütün halefleri ona uyarak mezkûr mağara ile civarını bir Bektaşî mezarlığı haline getirmişlerdi.

Hidîv İsmailin zamanında, Bektaşî tekkesi de El-Mukattam dağının yamaçlarından birine nakledildi. Kısa bir zamanda o çıplak ve kayalık arazi Bektaşî müridleri tarafından ağaçlık ve yeşillik içinde bir bir mamure haline getirildi. Geniş odalar şekline sokulan mağaralar kıymetli, halı, ve pöstekilerle ve en nadide eşyalarla döşendi.

Zamanla müridleri dağılan ve azalan

Mısırdaki Bektaşi tekkesinin içinden bir köşe ve son Bektaşi Babası Sırrı Baba...

bu tekkede bugün yalnız altı kişi kalmıştır Şehirle alâkalarını kesen ve bekâr bir hayat yaşayan bu altı Bektaşî, bazı Mısırlı zenginlerin ve bilhassa Mısır Kralî ailesinin bazı efradının yaptıkları maddî yardım sayesinde tekkenin bütün ihtiyaçlarını temin etmektedir.

Bununla beraber tekkenin en mühım masraflarını, bizzat tekkenin bugünkü şeyhi olan (Ahmed Sırrı Baba) kendi kesesinden ödemektedir.

Sırrı Baba, Arnavudluktaki bütün emlâkini, bağ ve bahçelerini satarak aldığı paraları tekkeye hasretmiş ve son zamanlarda tekkenin güzelleştirilmesi için on beş bin Mısır lirası harcamıştı.

Sırrı Baba, Arnavudlukta doğmuş zengin bir ailenin evlâdıdır. Daha küçük yaşta iken dervişliğe heves eden Sırrı Baba on yedi yaşına girince Bektâşîliğe intisap etti. Oradan Türkiyeye geçti, Anadolunun bütün Bektâşî tekkelerini gezdikten sonra Kahireye geldi. (Megavri Tekkesi)nde uzun bir müddet müridlik ettikten sonra o zaman

tekke şeyhi olan Ömer Lûtfi Baba kendisine halef bıraktı. Şeyh vefat edince yerine Sırrı Baba geçti ve Arnavutluktaki emlâkini satarak bedelini Bektâşî tekkesine ve tarikine vakfetti.

Sırrı Baba, göründüğü gibi mutaassıb ve muhafazakâr değildir. Çok açık fikirli ve asrî düşünceli bir adamdır.

Bakın kadın hakkında neler söylüyor:

«— Kadının meb'us olup, siyasî hayata atılmasına ve memleketin yükselmesi için erkeklerle boy ölçüşmesine taraftarım Eskiden kadınlar, yüzlerini örterlerdi. Bugün ise açık geziyorlar. Bence bu zamana uymak meselesidir. Kadın hürriyetine sahip olmalıdır. Bu münasebetle erkekler gibi onun da deniz duşlarından istifade etmesi tabiîdir. Bu da kapalı elbise ile olacak değil ya. Elbette mayo giyecektir. Mesele, kadına mayo giydirmemek veya onu evde hapsettirmek dâvası değildir. İş iyi ahlâk ve fazilet sahibi olmaktadır.»

⁂

Güzel ve cazip bir mesire halini alan Kahiredeki, Megavri Bektâşî tekkesi hakkında zaman zaman Mısır matbuatında dedikodular yapılmaktadır. Buna sebep de bazı zengin ve zevku safa düşkünü genç kadınların bu tekkeyi sık sık ziyaret etmeleri ve oraya ekseriya genç âşıklarile birlikte hava kararıktan sonra gitmeleridir.

⁂

Bugün elli beş yaşında bulunan, gayet temiz ve iyi giyinen, müreffeh bir hayat süren Sırrı Babayı Kahirede tanımıyan, adını işitmeyen hemen hemen yok gibidir.

Onu görmek ve Bektâşî tekkesini ziyaret etmek maksadile hergün oraya bir çok ziyaretçiler uğramaktadır.

Kadınlı erkekli ecnebi misafirler, Bektaşi tekkesinde ağırlanıyorlar...

Ziyaretçilerin ekserisini, genç, güzel ve sosyete kadınları teşkil etmesi calibi dikkattir.

Amerikalı seyyah kadınların da ehramları görmeden evvel Bektaşi tekkesine uğradıkları çok görülmüştür.

Bu ziyaretçilerin arasında gizli âyinlere iştirak edenlerin bulunup bulunmadığına dair Sırrı Babadan bir şey öğrenmek mümkün değildir.

Bektâşîlerin ne kadar sır sakladıkları malûmdur.

Sırrı Baba ile beş müridi çok cömerd ve misafirperverdir. Bektâşî tekkesine gelen bütün ziyaretçileri ikrar ve izaz etmek âdetindedir.

En nefis sigaralar içen (Sırrı Baba)nın

Tekkenin diğer şahsiyetleri, soldan itibaren: Derviş Bayram, Derviş Saffet, Derviş Muharrem, Derviş Lûtfi ve Derviş Recep...

Tarihî Fıkraların İzahları

ŞAFAK ATTI

Yeniçerilerin gülbânk sesleri ayyuka çıkıyor, (Allah, Allah, üçler, yediler) avazeleriyle sel halinde Topkapı sarayına doğru akın eden âsilerin (istemezük, Sadrazamı istemezük, defterdarı, kızlar ağasını istemezük) naraları sarayın duvarlarına çarparak akisler yapıyordu.

Padişah; belki bu tehditlere pek aldırmayacaktı amma, isyan sipahilere de sirayet ederek, tehlike tahtını sarsacak bir durum alınca çarnaçar âsilerin istediklerini ve bu meyanda pek sevdiği kızlar ağasını da fedaya mecbur kalacağını anlamış ve yanına çağırtarak:

— Beşir, sana ne kadar teveccühüm olduğun rağna bilürsün, kultaifesi seni de ister, başın kaygusun gör, Anadolu yakasında mutemetlerin vardır elbet. Tez sabah olmadan üç çifte ile var tatlıca canın kurtar demiş ve Beşir ağanın önüne bir torba altın atmıştı. Yerleri öperek huzurdan ayrılan kızlar ağası, hemen bir üç çifte kayığın hazırlanmasını emretmiş ve yükde hafif bahada ağır eşyasını bir heybeye doldurarak mümkün mertebe tebdili kıyafet ettikten sonra kayığa koşmuştu. Zifiri bir karanlıkta kayığa atlıyan ağa:

— Ha arslanlarım, ha yiğitlerim şafak atmadan karşı yakaya varalım. diye hamlecileri teşcie başlamış, onlar da kayığı sarsarcasına küreklere asılmışlardı. Kızlar ağası bir tarafdan:

— Aman evlâtlarım gayret, şafak atarsa halimiz çok yaman olur. diye tehlikenin azametini işaret ediyordu.

Çamlıca ve kayış dağı sırtlarından şafak aydınlıkları belirmeğe başlamıştı. Küreklerin denize dalıp çıkmasından ve kızlar ağasının, hamlacıları teşvik eden titrek tempolu sesinden başka bir şey duyulmuyordu.

Hamlacılar, kan ter içinde, mütemadiyen yatıp kalkıyorlar ve iskarmozları kıracak şiddette kürek çekiyorlardı. Aydınlık biraz daha fazlalaştı, fakat karşı sahil gözükmiyecek kadar uzak ve sisliydi. Halbuki bu kürek çekişi ile, şimdiye kadar, çokdan karşıya varmış olacaklardı.

Artık şafak tamamiyle atmış ve ortalık iyice aydınlanmıştı ki arkalarından gelen homurtularla: «bre koman» naralarını işiderek başlarını çevirince çok feci bir akibetle karşılaştıklarını gördüler Palalarını sıyırmış yeniçeriler sahilden bir kaç arşun ileride rıhtıma bağlı bulunan kayığı, gece korku ve acele ile çözülmeyen, kıç ipiyle kıyıya çekiyorlardı.

Hamlacılardan biri kızlar ağasına şöyle bir baktı ve mırıldandı:

— İşte şafak attı..

M. Giray

---

ifadesine göre bugün yer yüzünde, muhtelif ülkelerde yedi milyona yakın Bektâşî varmış, fakat bunlar dağınıkmış..

Megavri tekkesinde hizmet gören dervişlerin en kıdemlisi ve en yaşlısı Derviş Muharrem'dir. Aslen Adanalı olan bu zat bir müddet çiftçilikle meşgul olduktan sonra Bektâşiliğe intisab etmiş ve Kâhireye gelerek kaygusuz Sultanın türbedarı olmuştu.

Tekkenin para işlerine derviş Receb bakmakta ve teberrü sandığına nezaret etmektedir. Arnavudlukta yirmi sene Bektaşî tekkesinde müridlik eden derviş Receb, İkinci Dünya Harbinden sonra Mısıra gelmişti.

Tekkenin teşrifatçılığını, otuz dokuz yaşlarında olduğunu, on dört yaşında iken Bektaşiliğe intisab ettiğini söyleyen gayet kibar tavırlı, mültefit bir zat olan derviş Lûtfi yapmaktadır.

Tekkenin en yaşlı adamı Baba Saffettir. Tekkenin su işlerine, güvercinlerine nezaret eden bu seksenlik ihtiyar çok titiz ve intizamperverdir. Kırk senedenberi tekkeden dışarıya çıkmamıştır.

Megavri Bektâşî tekkesinin en şen ve hazır cevap dervişi Bayramdır. Tekkenin aşçı nazırı ve mahir aşçısıdır. Bu bembeyaz saçlı Bektaşi, yaşını soranlara:

— Kırk altı yaşındayım, inanmazsanız memleketimdeki şeyhimden nüfus kaydımı isteyip bakabilirsiniz.. cevabını verir ve Arnavudlukta on yedi yaşında iken Bektaşîlik tarikatine intisab ettiğini ilâve eder.

Selâmi Münir YURDATAP

Lala Mehmet Paşa tarafından Boçkay İstvan'a giydirilen krallık tacı...

OSMANLI TARİHİNDE

Türk - Macar Yakınlığı

Yazan: TAYYİP GÖKBİLGİN

Kanunî Sultan Süleyman, Mohaçda Macar Krallığına ezici darbeyi indirirken, Habsburg'ların hâkim olduğu, Avusturyanın aşağı Tuna havzasına uzanmasına ve burada Türk hâkimiyetine zararlı bir şekilde faaliyette bulunmasına mâni olacağını hesaplamış ve Macaristana haricî siyasetinde de az çok müstakil ve millî bir hüviyet vermeyi istemişti. Bu darbeyi müteakip 15 senelik bir tecrübe devresi geçti. Millî Krallık fikri Macaristanda epeyce kökleşti. Macarların, tahammül edilemiyecek bir halde bulunan, Avusturya boyunduruğundan, hiç değilse, hegemonyasından kurtulmasına oldukça hizmet edildi. Fakat saltanat tacının bir çocuğa —tarihlerimizin İştivan Kral dediği Zigmond Janos'a— kalışı, realiteyi iyice gören Osmanlı Padişahına, bu memlekette yerleşmek ihtiyaç ve zaruretini telkin etti. Budin eyalet merkezi oldu.

Bundan sonra, Osmanlı devletinin Ma-

Budin'de bir sarık ve külâh pazarı... (Bu sahifedeki resimler büyük Macar âlimi Fekete Layoş'un 1944 yılında neşredilen «Türk Hâkimiyeti Devrinde Budin» isimli eserinden alınmıştır).

caristanı tahliye ettiği mağlûbiyet senelerine XVII. asır nihayetlerine kadar, bu ana prensip, temel siyaset baki kaldı ve Macarların millî kıyam ve Avusturyalılara karşı baş kaldırma hareketleri Türkler tarafından desteklendi. Bu jestte politika olduğu, çok defa, iddia edilmiştir. Bu, belki, bir dereceye kadar doğrudur da... Fakat asıl mesele bu suretle Macarlara yardım edilmiş olmasıdır:

1593 te Osmanlı - Avusturya harbi (1001 seferi) çıktıktan az sonra, bir kısım Macarlar, İmparator Rudolf'un tahrik ve teşvikiyle, Türklere karşı muharebe etmişlerdi. Aynı Macarlar, aradan daha 10 sene geçmeden, 1604 ve 1605 te Türklerin safına geçerek, silâhlarını Avusturyalılara çevirmişler ve ziyafetlerinde Budin Beylerbeyi Kadı zade Ali Paşanın sıhhatine içmişlerdi. Bu tahavvül, Avusturyalıların Macarlara karşı takip ettikleri siyasetin bir neticesi idi. Onlar, bu harb senelerinde, birçok müttefik Macar şehirlerini yakmışlar ve yağmalamışlardı. Meselâ 1604 te imparatorun muharip bir kıtasını teşkil eden 600 Vallon askeri, memleketlerine dönerken, ganimet olarak 500 yük arabalık eşya alıp götürmüşlerdi ve bunu, hiçbir şeya karışmıyan ve imparatorun tarafında bulunan Macar halkını yağma ederek ele geçirmişlerdi. O zamanki Avusturya makamlarının tesbitine göre, her Avusturya zabiti, Macaristandan sekiz yük ganimet eşyası ile ayrılmakta idi. İşte Sadrıâzam ve Serdar Lala Mehmet Paşanın Estergon kalesini geri alması, Uyvarı zaptetmesi ve Viyanaya kadarki Avusturya memleketlerini tehdit etmesi, sukutu hayale uğrıyan ve hakikî dostlarının Türkler olduğunu anlıyan, bu Macarlarla müştereken çalışması ve işbirliği yapması sayesinde mümkün olmuştu.

Bu Macar millî kıyam hareketinin

Macaristanda bir Türk Beyi ve karısı...

başbuğu Bocskay İstvân, dostluğunun ve iki millet arasında kuvvetli bir yaklaşma temin etmesinin mükâfatını bol bol gördü. Bir çok mükellefiyetlerden muaf olan tam mânasiyle muhtar bir idareye —ki Erdel bu tarihten itibaren altın devrini yaşamıştır—, muhteşem bir merasimle Peşte sahrasında tetviç edilen krallık tacına kavuştu.

Türk ve Macarları birbirine yaklaştıran vesilelerden biri de içki âlemleri oluyordu. Kanije Beylerbeyisi İbrahim Paşa serhoş lâkabı ile maruftu ve Macarlar tarafından çok sevilen ve takdir edilen bir idare adamı idi. Şâir Abdi onun devrinde yetişmiş ve şarap meclislerinin en nüktedan bir şâiri olmuştu. O zamanlar Peçuy (Pécs) ve Eğri (Eger) nin bağ ve bahçelerini herkes methetmekte idi. En güzel şaraplar Türk Beylerinin timar ve zeametlerinde yetiştiği için Avusturyalılar ve Macarlar, Türk - şarabı tesmiye ettikleri bu şarabı daima aramışlardır.

Türk hâkimiyeti devrinde, Macaristan da, ticaret inkişaf ediyor, her yerde hayvan pazarları açılıyor ve gümrük varidatı seneden seneye artıyordu. XVII. asır sonlarında, Macaristan kaybedildiği vakit ise bu ticaret de ortadan kalkmıştı.

Türk - Macar yakınlığının diğer enteresan bir tezahürü de, bir taraftan, Macaristandaki Türklerin Macarcayı öğrenmeleri, müşterek toplantılarda bu dili konuşmaları, bazılarının lâkap olarak Macar isimleri takmaları —ki böyleleri kendilerini «Türk dininde olan Macarlar» tesmiye etmekte idiler—, diğer taraftan da, Macarlar arasında Türklüğe ve Türklere karşı duyulan temayül olmuştur. Avusturyalılar bu türlü Macarları hain addeder ve Türk sayarlardı. Türk Kroniklerinin, Avusturya seferlerinde, Macar halkının Türk ordugâhına çeşitli zahire, mahsul ve mamullerini seve seve getirdiklerini ve bir çok yakınlıklar gösterdiklerini bildirmeleri de bunun kuvvetli bir delili idi.

Bu devirdeki Türk - Macar yakınlığının diğer ve mühim bir sebebi de Türk idaresinin bütün din ve mezheplere karşı büyük bir tolerans göstermesi, Katolik, Protestan, Aryen, Musevi, Ortodoks mezhepleri saliklerini şer'an ve kanunen birbirinden tefrik etmemesi, ve o zamanlarda Avrupada bir çok yerlerde takibata, zulûm ve işkenceye maruz bulunan Protestan mezheplerinin serbestçe inkişafına müsaid bulunması idi. Ahmed I., Osman II. ve kısmen Murad IV. devirlerinde Türk hâkimiyeti altındaki Macar topraklarının —ki Erdel de bunlar arasında sayılabilir— bir adalet ve hürriyet ülkesi olması, Vaşvar muahedesinden sonra da tazyik ve i'tisaf gören Macarların yer yer serhad Türk sancak ve kalelerine iltica etmesi bunu açıkça göstermektedir.

Tayyib Gökbilgin

Prens dö Lâmbalin'in ölümü

(Baş tarafı 494 üncü sahifede)

Bu gürültü Tampl'den duyulmuştu. Kral ve Kraliçe pencereleri kapalı bir odada tavla oynuyorlardı. Gürültü üzerine kalktılar ve pencereden bu korkunç manzarayı seyrettiler. Mari Antuvanet bayıldı.

Kraliçe bayılırken Prenses dö Lambal'in başsız ve kalbsiz cesedi, büyük bir lûtuf olmak üzere Fors hapishanesinin bahçesinde bir çukura gömülüyordu.

Muzaffer ESEN

GELİN HAMAMLARI

Şark Mektupları adlı eseriyle dünya edebiyatına bir şaheser kazandıran İngilterenin Türkiye Büyük Elçisi Montegü'nün karısı Leydi Montegü, İstanbulun her köşesini dolaşmış, padişah saraylarından en mütevazı Türk evlerine kadar giderek tetkiklerde bulunmuştur. Burada okuyacağınız yazı, şöhretli muharririn 18 inci asır İstanbul hayatına ve bir gelin hamamında yapılan merasime ait, çok meraklı ve harikulâde güzel parçaları ihtiva etmektedir.

Yazan: A. CEMAL ERKSAN

Üçüncü Sultan Ahmet zamanında Osmanlı saraylarının ve saray kadınlarının ihtişamını, İstanbulun güzelliklerini ve İstanbul kadınlarının yaşayışlarını en güzel tasvir eden Leydi Montegü olmuştur. İngilterenin İstanbul Elçisi Montegü'nün karısı olan Meri Montegü, İstanbul hayatını o kadar güzel canlandırmıştır ki onun yazılarını okurken Onsekizinci asırdaki İstanbul, derhal gözünüzün önünde tekmil renkleri, ihtişamı ve güzellikleriyle bir tablo halinde canlanır. Bilhassa saray haremine giren ve sultanlarla ahbaplık tesis eden bu güzel İngiliz kadını, İstanbulda kaldığı bir sene zarfında (1717-1718) İngilteredeki dostlarına yazdığı meşhur mektuplariyle o devirlerin İstanbulu hakkında çok kıymetli vesikalar bırakmıştır.

Leydi Montegü İstanbula geldiği zaman Üçüncü Ahmet, saltanat sürüyordu. Veziriâzam da Nevşehirli İbrahim Paşa idi. İstanbulun meşhur Lâle Devrine rastlıyan bu yıllarda herkes Sâdabât ve Çırağan safalariyle coşmuş, neşe ve şefahet içinde emsalsiz bir hayat yaşıyordu. Bir taraftan İbrahim Paşa, diğer taraftan şair Nedim, Lâle Devrinin tekmil ihtişamını yaşatmaya çalışırlarken bu güzel İngiliz sefiresi de Boğaz sahillerinin güzelliklerini, bin bir çeşit güller ve Lâlelerle süslenmiş Türk saraylarını harikulâde güzel görüşleriyle tarihe mal ediyordu.

Leydi Montegü İstanbulda bir sene kaldı ve bu müddet zarfında Fransız Elçisinin

18 inci asırda İstanbuldak
ne k

dın hamamlarından birinin içini gösteren bu tablo, Türklerin temizliğe çok ehemmiyet verdiklerini göstermektedir...

karısiyle İstanbulun her köşesini dolaşarak, İngiliz edebiyatında pek büyük bir şöhret kazanan meşhur mektuplarını yazdı. Bu mektuplar ölümünden sonra (1762) dostlarından bir kadın tarafından neşredilerek dünya tarih ve edebiyatına mal edilmiş oldu.

Leydi Montegü, İstanbulda bulunduğu sıralarda bir gelin hamamını şu harikulâde güzel satırlarla tasvir ediyor:

«İstanbulda teneffüs olunan havaya alıştığım ve söylenen lisanı öğrendiğim için buradan pek hoşlanıyorum. Her gün İstanbul sokaklarını çarşafla dolaşıyorum ve merakımı çeken her şeyi görmek istiyorum. Size

şunu itiraf edeyim ki, Türk kadınları dünyanın bütün kadınlarından daha geniş bir hürriyet içinde yaşıyorlar. Burada ömürlerini hiçbir kayıtla mukayyet olmadan, müteмadi eğlencelerle geçiren insanlar varsa onlar da kadınlardır. Bütün işleri komşuya gitmek, hamama girmek, bol bol masraf etmek, daima yeni yeni modalar icat eylemektir. Karısından en ufak bir iktisat talep eden bir kocaya «deli» nazariyle bakılıyor. Hulâsa, parayı kazanmak kocanın, israf etmek de kadının vazifesi.

En âdi tabakaya mensup kadınlar bile bu kaidenin dışında kalmıyorlar. Sırtında işleme çevre satan ufak bir esnafın karısı bile sırmasız esvap giymiyor. Onun da çeşitli kürkleri, başını süslemek için bir elmas takımı var. Gerçi Türk kadınlarının hamamdan başka birleştikleri yer yok, ve buraya erkekler giremiyorlar, fakat burada da kadınlar pek güzel eğleniyorlar.

Üç gün evvel, şehrin en güzel hamamlarından birine merak edip gittim. O gün hamama yeni bir gelin gelecekmiş. Bu münasebetle yapılan merasimi büyük bir zevkle seyrettim. Yeni akrabalık tesis eden iki ailenin dostları, akrabası, hattâ tanıdıkları, hep hamama geliyorlar. Birçokları da seyir için bulunuyorlar. Hulâsa o gün hamamda iki yüze yakın kadın vardı. Kadınlardan evli bulunanlariyle dulları hamam dairelerinin kenarlarındaki mermer setlerde oturdular. Kızlar çarçabuk soyundular. Yegâne örtüleri inciler ve kordelâlarla süslü uzun saçları olduğu halde çırçıplak meydana çıktılar.

İçlerinden ikisi yeni gelini karşılamak için kapıya doğru gitti. Gelin, anası ve akrabasından biri vasıtasiyle getiriliyordu. Gayet güzeldi, yaşı on yedisinden fazla değildi. Esvapları hep mücevherlerle süslenmiş kıymettar bir kumaştandı. Gelini çarçabuk soydular, anadan doğma bir hale getirdiler. O zaman bütün genç kızlardan mürekkep bir alay peyda oldu. Kızların ikisi önde gidiyor, al kaplardan etrafa kokular serpiyordu. Diğer otuz kadar kız da ikişer ikişer arkadan geliyorlardı.

Alayın önünde gidenler bir şarkı söylüyorlar, diğerleri de bunu bir nakarat gibi tekrarlıyorlardı. En geride kalan iki kız, gelinin yanında idi. Gelin gözlerini öne eğmiş, mahzun ve ürkek adımlarla yürüyordu. Bu, pek hoşuma gitti. Kızlar bu suretle hamamın üç büyük salonunu dolaştılar. Bu manzaranın güzelliğini size tarif etmek pek güç. Hemen bütün kızlar son derecede mütenasip vücutlu, Tenleri göz kamaştıracak derecede beyaz. Hamama sık gitmekten letafet peyda etmiş...

Bu alay bitince, gelin, muteber hanımların hepsine takdim edildi. Her hanım iltifatkârane bir iki sözle mücevherat, kumaş, mendil veya buna benzer hediyeler takdim etti. Kendisine kim hediye verirse gelin onun elini öpüyor ve kabul ediyordu. Bu merasimi gördüğüme pek memnun oldum. Artık bu sözlerim üzerine Türk kadınlarının her halde düşünceli, nazik ve bizim kadar hür olduklarına inanabilirsiniz.»

⁂

Leydi Montegü, İstanbulda kaldığı müddetçe Beyoğlunda ikamet etmiş ve sık sık İstanbul tarafına geçerek şehrin köşe ve bucağını dolaşmıştır. Bir yazısında diyor ki:

«Beyoğlunda Türkçe, Rumca, Yahudice, Ermenice, Arapça, Farsça, Rusça, Slavonca, Ulahça, Almanca, Felemenkçe, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Macarca görüşülür. Evimde bu muhtelif dillerden hepsini işitmek beni pek sıkıyor. Zabitlerim Arap, uşaklarım İngiliz, Fransız, Alman; çocuğumun süt ninesi Ermeni, oda hizmetindeki kızlar Rus, yarım düzine de Rum hizmetçim var. Yemek müdürü İtalyan, yeniçerilerim Türk. Mütemadiyen kulaklarıma gelen bu sesler, adamlarım arasında garip tesirler yapıyor. Bunlar yazıp okuyamamakla beraber bu muhtelif lisanları öğreniyorlar. Hulâsa dört beş yaşında çocuklar görülüyor ki Türkçe, İtalyanca, Rumca, Fransızca ve Rusça konuşuyorlar. Süt ninelerin hemen kâffesi Moskof olduğu için Rusçayı onlardan öğreniyorlar.»

Güzel İngiliz Sefiresi Leydi Montegü, yurdun her tarafını dolaşmış, birçok konaklara ve saraylara girip çıkmıştır. Bir yazısında, misafir olduğu kethüda beyin sarayında gördüklerini şöyle anlatıyor:

«Kapıda iki harem ağası tarafından karşılandım, beni uzun bir sofadan geçirdiler. Burada örgülü saçları topuklarına kadar, elbiselerinin kenarları sırmalı iki sıra cariye dizilmişti. Ayıp olmasaydı kendilerini daha yakından görmek için duracaktım.

«Biraz sonra bizi yaldızlı kafeslerle süslenmiş geniş bir salona aldılar. Ortada beyaz mermerden bir havuz vardı. Fıskıyeden akan sular, tatlı bir ahenkle üç dört havuza dökülüyordu. Tavana yaldızlı sepetlerden

taşmış, hemen düşecek gibi zannolunan birçok çiçek resimleri yapılmıştı. Kethüdanın hanımı dört basamak yüksekliğinde zarif İran halılariyle süslenmiş bir sedire uzanmış, işlemeli beyaz saten yastıklara dayanmıştı. Dizinin dibinde takriben on iki yaşlarında iki kız oturuyordu. Elbiseleri hemen kâmilen elmaslarla müzeyyendi. Pek sevimliydiler.

«Kethüdanın hanımı çok güzeldi... Mislini ne İngilterede, ne de Almanyada gördüm. Beni istikbal için ayağa kalktı. Elini göğsüne götürerek memleketinin âdetince selâmladı. Fakat bu selâmı o kadar asîlâne yaptı ki, bunu saray terbiyesi de veremez. Bu bir Allah vergisi... Bana da yastıklar getirtti, minderin köşesini, en şerefli yerini teklif etti. Fakat ben hayretler içinde kalmıştım. Yalnız onun güzelliğini seyrediyor, kendisine söz söylemeğe cesaret edemiyordum. O ne mütenasip sima, o ne güzellik... Tabiat tenine ne tatlı bir renk vermiş... Tebessümlerindeki cazibe, iri ve siyah gözler... Karşıdan, yandan, hangi taraftan bakılırsa bakılsın daima yepyeni bir güzellikle karşılaşıyorsunuz.

Onu görenler, eminim ki kraliçe olmak için doğmuş zannederler. Hulâsa güzelliği İngilteredeki güzellerin hepsini gölgede bırakır. Boylu boyuna beyaz sim kenarlı, sırma diba bir entari giymiş, ince tül gömlekten açık gerdanının bütün güzelliği meydana çıkmıştı. Şalvarı soluk karanfil renginde, gömleği gümüşî yeşildi. Zarif kolları elmas bileziklerle süslenmişti. Kemeri işlemeliydi. Başına zemini karanfil renginde sırma işlemeli bir çevre koymuştu. Lâtif siyah saçları örgülere ayrılmış, topuklarına kadar iniyordu. Başının bir tarafına gayet sanatkârane elmas iğneler takmıştı.

«İhtimal ki beni mübalâğa ile itham edersiniz, fakat sözlerimde hiçbir mübalâğa olmadığına inanınız.

«Salonun köşesinde güzel sesli kızlar ahenkli şarkılar söylüyorlar, birbirinden güzel cariyeler raksediyorlardı. Kethüda beyin hanımı bu esnada benimle gayet nazikâne konuşuyor, bana:

«— Güzel sultanım» diye hitap ediyordu. Kendi lisanımla görüşemediği için üzüldüğünü söylüyordu. Kendisinden müsaade aldığım zaman iki genç cariye, içi işleme çevrelerle dolu güzel gümüş bir sepet getirdiler. Bu mendillerin en güzelini almamı rica etti. Öbürlerini de tercümanım ve famdöşambrıma verdi. Çıkarken de, geldiğim zamanki nezaketlerle oradan ayrıldım.

A. Cemal ERKSAN

Sultan İbrahim hasta mı, deli miydi?

(Baş tarafı 498 inci sahifede)

hilerle uzaktan yakından bu kadar alâkadar olmasına rağmen ağalar saltanatının kurulmasına mâni olmamış, tahtının kaybolmasına, sonunda da ölümüne sebep olmuştur. Tahtından indirilmesinden sonra, ocak ağaları daha ziyade şımarmışlar, hükûmet idaresini tamamen ellerine almışlardır.

Sultan İbrahimin imar sahasında büyük varlık ve himmetleri olduğu hiçbir vakit iddia edilemez. Giritte yaptırdığı bazı cami ve hayratı ile, sarayda yaptırdığı İftariye köşkü bir tarafa bırakılırsa, büyük inşaat yaptırdığı ileri sürülemez. Kendi hatlarına ve sadrıâzamın telhislerine göre padişah şu tamirleri yaptırmıştır: Davutpaşada validesinin konağını, Hırka-i Şerif perde yenileştirilmesini, iç oğlan odalarının ve hamamının tamiri, İstavrozda ve arz odasında oturduğu tahtın mak'at ve yastıklarını, İkinci Osmanın yaptırdığı Yeni köşkün döşeme ve sedeflerinin tamirini, Beşiktaş bahçesindeki odaların keçe ve halılarının yeniden değiştirilmesini, tersanedeki valide konağının tamirini, hâs oda mak'at ve keçelerinin yenileştirilmesin...

Sultan İbrahim diğer işlerde olduğu gibi, imar işlerinde de fikr-i sabit sahibidir. Bir şeye karar verdikten sonra hiçbir zaman peşini bırakmıyor, hattı ve sözleriyle ilgilileri harekete getiriyordu. Nitekim şu hatt-ı şerif, ihmalkâr hareket edenlere karşı padişahın çok sert davrandığını gösterdiği gibi, onun takip işinde, ısrarla hareket ettiğine de bir delildir:

«Sen ki veziriâzamsın, dünkü gün hatt-ı şerifim vardıkta defterdara tenbih edesün diye emrettim, Istavruzda oturduğum tahtların mak'atları veya sedefleri köhne olmuştur, ben şikâra tevecüh ederim dedim, gelsün ölçsün ;alşun, döşesün dedim! Asla sözüm esnemedi. Ben padişah değil miyim, ben (den) korkmaz mı? Öbürüsünden nice havf ederlerdi. Bizi şikârda bilesiz, hemen tenbih ile ben gelince döşesün şöyle bilesin.»

M. Çağatay ULUÇAY

Yaşayışları Şimdiye Kadar Gizli Kalmış Bir Aşiret

ZAZALAR

Resimler yazının muharriri tarfından alınmıştır. İktibas hakları mahfuzdur.

Yazan: NAZMİ SEVGEN

III (1)

ZAZA DİLİ — ZAZA FOLKLORU

Zaza'larla meskûn mıntakalar, Orta Asya'dan Garba uzayan göç yolları üzerindedir. Mıntakalar, Asyadan Garba saldıran istilâcıların, Yavuz Sultan Selim gibi bu saldırışlara karşı koymak isteyenlerin biraz da siyasî olan savletlerinden kurtulmak için, bu dağlık mıntakalara sığınan muhtelif Türkmen Boylarının kalıntılarını sinesinde muhafaza etmiş olan birer bucaktır. Buralara zaman zaman Hititler, Urartu'lar, Asûrîler, Arablar, Farslar, Türkler hâkim olmuş, bu hâkimiyetler bu mıntakalar sekenesinin benliğinde, dilinde izler bırakmıştır. İşte Zaza dili de, bu izlerden biridir.

Zazaca, Kırmançca değildir. Ona hiç benzemez. Zaza dili hakkında tetkikat yapan Garp âlimleri de bu neticeye varmışlardır. Yalnız burada zikre ve kayda şâyan bir nokta vardır.Zaza dili hakkında tetkikat yapan Garp âlimlerinden bir kaçı ortaya bir nazariye atmışlardır:

Zazaca, Dimli ve Dümbilî'lerin konuş-

(1) Bundan evvelki yazılar 10 ve 11. nüshalardadır.

Zazalar, tütüne düşkündür... İşte size tütün tiryakisi bir Zaza ki, çubuğunu tellendiriyor...

tukları bir dildir. İddialarını isbat için ileri sürdükleri deliller pek basittir. Bir kısmı Dimli veya Dümbilî'lerin İran'ın şimalinde, İran Azerbaycanının Dilman mıntakasında oturan bir aşiret halkı olduğunu, bir kısmı bu kelimelerin Palu'nun şimalinde bir köy ismi, bir kaçı da Kiğı yakininde bir köy adı olduğunu, Zaza'ların bu köylerden türeyerek etrafa dağılmış olduklarını, bu yurd isimlerine izafeten kendilerine Dimli veya Dümbilî denildiğini ifade ve beyan eylemişlerdir.

Karl Hadank; H. F. B. Lynch'in meşhur «Armenia» sına eklediği haritada takriben 39 derece şimalde ve Grinviç âyarına göre 40 ncı şarkî tûl dairesi üzerinde Kiğı suyu menbaında Dilemi isminde bir köy kaydetmiş olduğunu ve İstanbulda Kanaat Kütübhanesi tarafından neşredilmiş olan 1/400,000 mikyasındaki Erzurum - Trabzon paftasında, Genc'in otuz kilometre şarkında Oskar Man'ın dil tetkiklerinde, Zaza dilini inşiab ettirdiği Dilmili adında bir köy bulunduğunu beyan edecek kadar teferrüata girmektedir. Merak ederek Lynch'in haritasına bakacak olursak filhakika Kiğı'nın cenubunda ve Elazığ'ın 45 kilometre şimali şarkîsinde bir Dilemi köyü görürüz. Bilemiyorum; bu köyün Dilemi ismini taşıması, Zaza dilinin buradan teşa'ub ettiğini nasıl ifade edebilir? Oskar Man da Anadolu halkının, Zaza'lara ve lisanlarına Dimli dediklerini beyan eylemekte ve 19. asrın sonlarında Dersim'de tetkikat yapıp neticei tetkikatını 1900 de Tiflisde tab'olunun Dersim isimli eserinde neşretmiş bulunan Ermeni Antranik de kitabının 161. sahifesinde Dimli ismini Dimili olarak tasrih etmektedir.

Diğer taraftan O. Blav, 1858 de neşrettiği eserinde, İran'da seyahat eden Nimetullah Şirvânî'nin Dümbilî'lileri, Kürd'lerin bir kolu olarak kabul ve Türkçe konuştuklarını kaydettiğini beyan eylemektedir.

Yuvanin de; Dümbilî'lerin Türk ırkına mensup olup Türkçe konuştuklarını söylemektedir.

Dümbilî'liler ve dilleri hakkında fikir ve mütalâa beyan eden Garp âlimleri çoktur. Bu kısa makalenin dar çerçevesine hepsini sığdırmak kabil olmadığından bizzarur ihtisar mecburiyetinde kalmış bulunuyoruz.

Bizim tetkikatımıza gelince; Dimili aşireti, diğer Türkmen aşiretleri gibi Tranş Oksiyan'dan Garba göç eden büyük bir aşirettir. İlk durağı, İran Azerbaycan'ının şimalindeki «Hoy» mıntakasıdır. Evliya Çelebi «Seyahatname, 4, 310 : 315» Dümbilî kalesinden (şimdiki Hoy), Dimili — Dümbilî aşiretinden, Harun-ür-Reşid'in buraları imar için Türkmenlerin Dümbilî kavmini bu sahraya yerleştirdiğinden, Dümbililerin kıyafet ve âdetlerinden, Türkçe konuştuklarından uzun boylu bahseder.

Kars Vilâyetinin Yukarı Çarıkçı, Aşağı Çarıkçı, Küllük, Çiti, Yukarı Arabkir, Aşağı Arabkir köylerinde de ayni aşirete mensup Türkmenler oturur. Bunlar. İran Şâhı Tahmasb'ın Türkmen aşiretlerini İran'dan tard ve ihraç eylemesi üzerine buralara kadar gelip yerleşmiş olan Dümbililerdir.

Akkoyunlu'lar hakkında ve Van mıntakalarına Dümbilîlerle hâkim olmuşlardır. «İstanbul, Millet Kütübhanesi, Yazma Van tarihi».

Şeref Hân «Şerefname» nin «Fasl-ı şesine der zikr'i ümera'i Dümbilî» kısmında Dümbilî'lerden, onların Hoy, Seymenova, Hakkârî, Van havalisindeki beyliklerinden bahseder.

Dümbili'lerin, Akkoyunlu devletine hizmet ettikten sonra, Osmanlı işgali esnasında da Osmanlı — Türk devletine yararlı hizmetlerde bulundukları tarihî kayıtlarla sabittir. Bunun içindir ki İran Şâhı Tahmasp, bu Türkmen aşiretinin imhası için tedbirler almış ve kısmen de muvaffak olmuştur. Kurtulabilenler Türkiyeye sığınarak Nahcivan, Saray (Özalp), Bargiri (Muradiye), Diyarbekir, Siverek havalisine yerleştirilmişlerdir. İşte bugün Siverek ile Diyarbekir civarındaki Karacadağ mıntakalarında oturan Zaza'lar bunlardandır. Gerek kendileri ve gerek civar halk bunlara hâlâ «Dümbili» derler. Dilleri Zazacadır. Anadoludan Zaza dili üzerine topladığımız fişlerin tetkiki neticesinde; Siverek ve Çınarda (Zaza) ismi yerine (Dümbili—Dimili) kelimesinin kullanıldığını görmüş ve tesbit etmiş bulunuyoruz.

Dümbili'lerin, Cezire-i ibn-i Ömer taraflarındaki «Bahtı Yezidî» lerile de münasebetleri vardır. Eskiden Dümbili'lerin oturdukları İran Azerbaycan'ının şimal kısmını teşkil eden Seymen ovasına «İran

Türkistanı» denildiğini Çihannüma yazmaktadır.

Bugün dahi Hoy ve civarında Dümbili aşiretine mensup bir hayli halk oturmakta, bunlara şimdi de Dümbili denilmektedir. Bunların aralarında tüccar, zengin, okumuş kimseler çoktur. Bugün de Azerî lehçesile Türkçe konuşurlar, Farsça bilmezler. Farsçayı, yabancı bir dil gibi tahsil ile öğrenirler.

Netice; Dümbili — Dimili ismindeki büyük Türkmen aşiretinin Orta Asya'dan Garba göçerken evvelâ İran'ın şimalindeki Seymen Ova'sına geldiğini, büyük kısmın burada kaldığını, diğer bir çok obaların çeşidli sebeplerle bir kısmının Van gölü şimali — Bingöldağları — Erzincan — Dersim — Zara, diğer bir kolun Van gölü cenubu — Diyarbekir — Siverek — Malatya umumî istikametlerinde yürüdüğünü. buralara konduklarını, bunlardan bir kısmının (bilhassa Dersimde ve Zara'dakiler gibi) Otokton dediğimiz eski ve mahalli sekene ile karıştıklarını, bu sebeple dillerini, yerli ve yabancı dillerle karıştırmış olduklarını söyliyebiliriz.

İhtiyar kadınlar, keçi derisinden yapılmış yayıklarının başında, baş gıda olan ayranı yapmakta ustadırlar...

Zaza kadınının üç peşli entarisi bütün moti fleriyle Türkmen karakterini gösterir...

Onun içindir ki, Zaza dilinin bünyesindeki Türkçe, Farsça, Arabca, Kırmançca kelimeler vardır. Fakat ekseriyeti Türkçe teşkil eder. Türk gramer kaidelerinin çokluğu, dilin aslının Türkçe olduğunu teyid eder kemiyettedir. Bir iki misal, bu maruzatımızı tevsike kâfi gelebilir, Zazaca da mürekkep fiiller, daima Türk fiil köklerinin ve müştaklarının yardımile tarif edilir. Meselâ «Ben yazacağım = Ezo yazı kıran» cümlesindeki yazı gelimesi Türkçedir Bellemek Türkçe bir fiildir. Zaza «belleyiniz»i «Belle kırın» şeklinde ifade eder. Dinlemek fiilindeki «din» kökü «o dinliyor = «Dine kıno» da kullanılmıştır. «O topladı = Topla kert» cümlesinde toplamak fiili Türkçedir. Türkçe partisiplerle «miş, miş gibi» mürekkep fiiller de yapılır. «Bununla geçiniyorlardı = Pe geçinmiş piye» gibi.

Arabça'nın Zazaca'ya tesiri doğrudan doğruya olmayıp Türk dili tesirile, yâni Türkçeleşmiş olan Arab kelimelerinin kullanılması suretiledir. Meselâ, Ömür, emir, tahmin, tedarik kelimeleri gibi.

Zazaca, ne Kürdçedir, ne de onun bir

Zazalar, bütün Türkler gibi karda (Hedik) le yürürler. Ayağa geçirilen bu hedikler, karda batmadan yürümeyi temin eder.

lehçesidir. Friedrich Muller de, Zazaca'nın bir çok ana noktalarda Kırmançca'dan ayrıldığını söyler. Erseh ve Gruber'in umumî ansiklopedisindeki Kürdistan maddesi «Laipzig 1887 — 338. II.» ve Wilhelm Tomasehek, Zazaca'nın yalnız sayı isimleri bakımından Kırmançca'ya yaklaştığını, aralarında başkaca ve belli başlı rabıtalar mevcut olmadığını söylemektedir.

The Encyclopaedia Britannica, Kürdistan maddesinde «Sa. 950. XV» Kırmançların, Zaza dilile söylenenleri anlamadıklarını, çünkü bu dille kendi dilleri arasında fark bulunduğunu kaydetmektedir.

Şayet Zazaca bir Kırmanç lehçesi olsa idi, onu bütün Kırmanç'ların anlaması ve ayni dille konuşmaları ve anlaşmaları icabederdi. Halbuki bir Zaza'nın konuştuğunu ne bir Kırmanç, onun konuştuğunu da bir Zaza kat'iyen anlamaz. Bu iki dil birbirine o derece yabancıdır.

Zazaca, bir lisandan ziyade kelimelerin halitasıdır. Zaza dili ne Kırmançca, ne Farsça, ne Hindce, ne de tam Türkçedir. Gürcü diline de benzemez. Çerkeslerin çeşidli şive ve lehçelerile ölçülmesine de imkân yoktur. Avar diline fonetik bir yakınlığı var gibidir. Umumiyetle şarkıları, Alevî — Kızılbâş Zazaların nefesleri, ilâhîleri, naıtları, ağıtları hep Türkçedir. Alevî — Kızılbaş âyinleri Türkçe olarak yapılır. 30 : 40 dan yukarı yaştaki Zazalar, açık, pürüzsüz Türkçe konuşurlar. Bundan anlayabiliriz ki Zaza dili, nihayet elli sene evvelinden itibaren bu adamların arasında yerleşmekle başlamıştır.

Bu suretle Zaza'ların Türkçe ile alâkadar kısmını daha fazla Çarsancak, Hozat, Ovacık ve çemişkezek'de bulabiliriz. Evvelce bütün bu sahada yâni Bingöl'den tâ Koçgiri'ye ve Fırat boyunca çöle kadar Türkmen şivesile Türk dili konuşulurdu. Bunun çok eski bir mâziye ait olmadığını anlamak için şu kıt'ayı okumak kâfidir.

Şâhin yüksek yere yapar yuvasını
Türkmen kızı yedeklemiş mayasını (1)
Hanım, nereden gider yolu yaylânın
Canım, nereden gider yolu Bingölün.

ZAZA FOLKLORU. — Zazalarda mahallî âdetler, biraz da Aleviliğe has olan örf ve âdetlerin, âdab ve erkânın tesiri altında kalmıştır. Bu itibarla da tamamile millîdir.

Çok gariptir, Dersim'deki bir köy, bir aşiret ismini nasıl Başkırd'larda, Kara-Kırgız'larda daha şâmil mânasile Orta Asya Türkleri arasında, Anadolunun garp ve cenubundaki Türkmen oymakları içinde, onların dolaştıkları ve oturdukları mıntakalarda görüyorsak tıpkı bunlar gibi Türklüğe hâs olan güzel ve cazip âdetlere de her Uruk ve her Boy'da aynen tesadüf ediyoruz.

Meselâ; Dersimli Türk (Zaza) evlenirken erkeğin geline verdiği başlığa «Kalıng» diyor. Eski Türklerce ve şimdi de bütün Anadolu halkınca buna müttefikan «Kalın= Kalınğ» denildiğini görüyoruz. Zaza eşiğe oturmaz ve onu çiğnemez. Bu âdet asırlardanberi Türkler arasında yaşamaktadır. Kırgız — Kazaklar gelini eşiğe bastırmamak için seccadeye oturtarak evin eşiğinden geçirirler. Eski Türklerde eşiğin tekin olmadığı hakkında bir inan vardır. Bu, evi taarruzdan masun bırakmıştır.

---

(1) Genç deve.

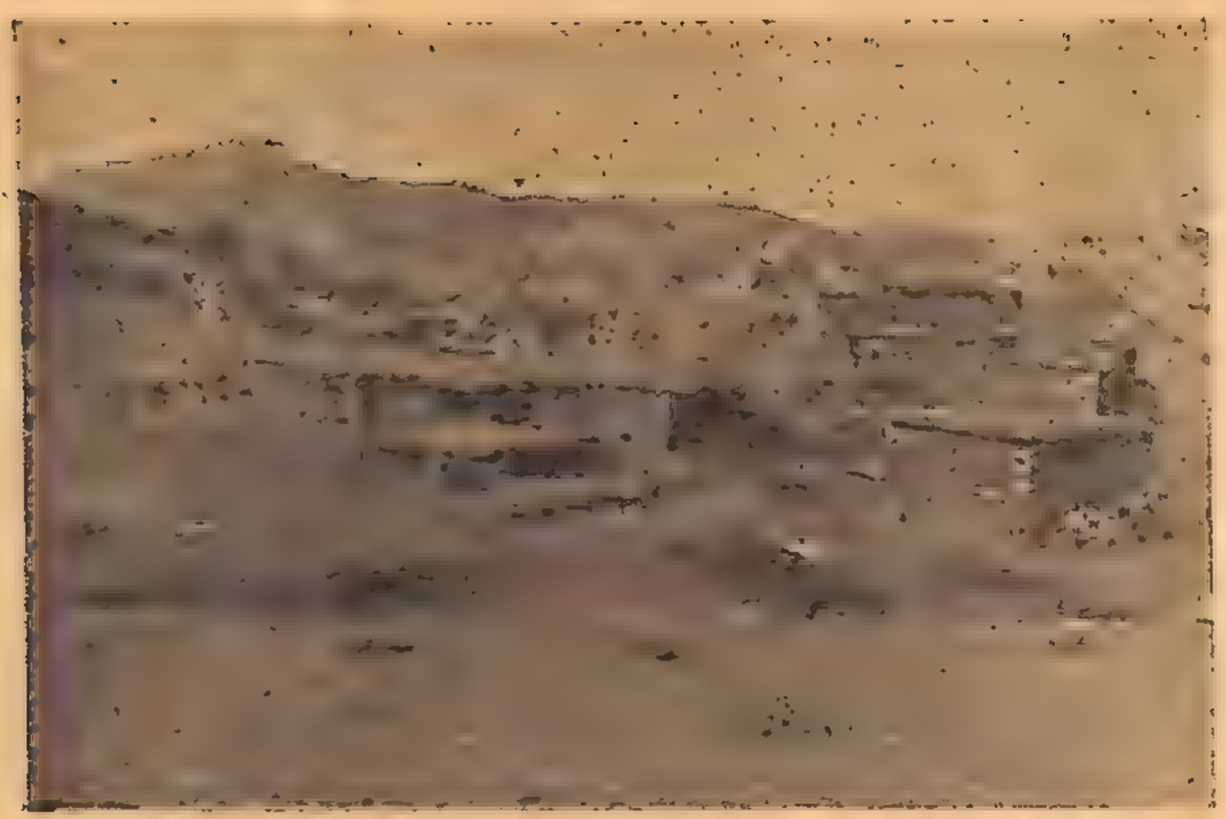

Dağ başlarında, 6-7 şer evden mürekkep olan Zaza köyleri, bütün Anadolu köyleri yapısındadır...

Zazalarca 3, 5, 7, 12, 24 uğurlu sayılardır. Eski Türklerin her - Boy'unda bu adedler uğurlu sayılmıştır.

Alevî Zazaların hayvanlar hakkındaki uğurlu, uğursuz telâkkileri arasında tavşanın (kulakları ineğe, bıyıkları ve ön ayakları kediye, ard ayakları köpeğe benzediği ve bu suretle muhtelif hayvan âzasının birleşmesinden hasıl olmuş vasıfsız bir hayvan olduğu için) sevilmediğini görüyoruz Tavşanı tutar, kasabaya getirip satar, fakat asla yemezler. Baykuş, vîranelerde ötüyor ve yaşıyor diye uğursuz sayılmıştır.

Yılânı ve Gök keçeme denilen bir çeşid haşereyi yediği için leyleği iyi saymazlar. Leylek ve Turnayı, bütün Türkler gibi yaz'ın mübeşşiri olarak tanırlar. Leyleğin kanlı bez getirmesi o sene kanlı çarpışmalar olacağına delâlet eder.

Domuz, yılân uğursuzdur. Yolda yılâna rastlayan Zaza, yolculuktan vazgeçer. Yolun üst tarafından alt tarafına, arzanî geçen yılan uğurludur. Yolda tesadüf edilecek hasme karşı galibiyetin bir nişânesidir.

Ayı, kurd sevilmeyen hayvanlardandır. Kurda, Hazreti Ali beddua ettiği için yuvasız kalmıştır.

Koyun, keçi, inek, öküz gibi çatal tırnaklı hayvanlar makbuldür. Bu fasileden yalnız domuz sevilmez. Kümes hayvanlarının umumiyetle etleri yenir.

At makbuldür. Hele kır-at çok uğurlu sayılır. Ester kullanılır, fakat makbul değildir, atla merkebin birleşmesinden doğduğu için katıra «piç» derler. Bu telâkkiyi güzel bir beyitle de ifade ederler:

Kemalsizden kemal ummak ne şektir
Katır adamı tepmez amma cinsi eşektir(1)

Her mahlûkun kendi cinsile münasebette bulunması daha fazla Alevîlik akaidindendir. Bu sebeple Zazalar arasında gulâmperestî tamamile merdud ve mezmumdur. İran nüfuz ve tesirî, bu gayri ahlâkî ve gayritabiî hali nasılsa bu temiz adamlara aşılayamamış.. Merkep kullanılır, fakat hayvanların en zavallısı sayılır.

Zaza'ların hayvanlar hakkındaki bu telâkkileri, eski Türklerin ayni hayvanlar hakkındaki telâkkilerine uygundur. Kitâb-ı İlm-ün-nafi' ve Divan-ı Lûgat-ı Türkî, eski Türklerce bu saydığımız hayvanların uğurlu ve uğursuz tanındığını kaydederler. Ziya Gökalp da bunu her fırsatla tekrar etmektedir.

Zazaca'da günler, Pazartesi «Düşenbe», Salı «Şeşenbe», Çarşanba, Perşenbe, Cuma «Yene - Azine», Cumartesi «Peyeni - Şenbe», Pazar «Yekşenbe» diye anılır. Bu isimlerde Farscanın tesir ve nüfuzu aşikârdır.

Cumartesi, Hazreti Alinin şehadetini haber alan Hazreti Fatma, yıkamakta olduğu çamaşırı bıraktığı, beni sevenler bugün iş tutmasın dediği için uğurlu sayılmaz. Pazar Ermeni günüdür. Pazartesi, dünyanın kurulduğu gün olduğu için hayırlı ve uğurludur. Salı, Hazreti Alinin doğum günü olduğundan en uğurlu gündür. Buna «Ali günü» de derler. Çarşanba, Perşenbe günleri iyi sayılır. Cuma Alinin şehadet günüdür, bu sebeple de mâtem günüdür. Bazı nüktedan ve zeki Zaza'lara göre, güneş mütemadiyen şarktan doğup garptan batmaktadır. Bu kanunu tabiînin değiştiği yoktur. Bu sebeple Tanrı'nın her günü hakkındaki uğurlu uğursuz telâkkilerinin de mânası olmamak gerektir.

Ay ve seneler hakkındaki uğurlu uğursuz telâkkileri inkişaf etmemiştir. Bu hususta hiç bir bilgileri yoktur. Aylar tamamen Türk isimleridir. Yalnız Mayısa, yine Fars dilinin tesirile «Gülan — Gül zamanı»

---

(1) Çok dikkate şâyandır ki, bu beyti bize bir Zaza Seyyidi hatasız söylemiş, bir hayli de izah etmiştir.

derler. Mevsimler bildiğimiz isimlerle dörde ayrılmıştır. Dersim'in bazı mıntakalarında, ayları baharın, yazın, kışın birinci, ikinci, üçüncü ayı diye de anıyorlar. Bunlardan bilhassa Aralık ayına Gagant, Ocak ayına «Zemheri — Zemperi», Şubata da «Gücük» derler. Zemheri ve Gücük, memleketimizin her tarafında bu aylara verilen Türk isimleridir.

Zaza'ların diğer hususat hakkındaki uğurlu uğursuz telâkkileri arasında hassaten, gece tıraş olmayı, gece aynaya bakmayı, saç ve tırnak kesmeyi, eşiğe basmayı, bacaya, süpürgeye oturmayı başta görüyoruz. Eşiğin eski Türklerce de mukaddes sayıldığını yukarıda kaydetmiştik. Diğerleri tamamen Türk âdetleridir. Bizim aramızda bile hâlâ yaşamaktadır.

Zaza'lara göre, guruptan sonra yer morlanır, yâni mühürlenir. Mühürlendikten sonra Tanrı'nın emrile herkes istirahat eder, kapılar kapanır. Bu sebeple hava kardıktan sonra kurban kesilmez. Kesenler günahkâr olur tarzında bir telâkki vardır.

Zaza'larda mahallî âdetler pek çoktur Bunların hepsini bu mahdud sahifelere sığdırmak kabil olmadığından size biraz da düğün âdetlerinden bahsedelim:

Bütün âdetlerini iptidaî ve basit bir hayat ölçüsünün içine sığdıran Zaza'lık âleminde aile müessesesinin kurulması da orijinal bir merasimle cereyan eder. Bilhassa aile yuvasının temelini teşkil eden düşünce, hiç de son otomobil durağından iç Dersimi dürbünle seyredenlerin gördükleri gibi değildir. Daha düne kadar, bizim müterakki cemiyetimizde bile evlenecek kız rey ve hak sahibi değil iken, Dersim yıllardan beri müstakbel yuva kadınının fikrine hürmet etmiş ve kızını istemediği bir adamla evlendiren ana ve baba ekalliyetin dar çerçevesi dışına çıkamamıştır. Bu hususta konuştuğum dağlı Türkler «Zazalar», bana sadece «zorla güzellik olur mu?» demişlerdir. Evlenme işinde Zaza kızı kendi haline bırakılır. O, kendisine talip olanları ya ister, ya istemez.

Kızın beğendiği veya istediği bir talib, kız babası tarafından red edilirse o vakit iki sevdalı için yapılacak bir şey kalır: Kaçmak. Eğer kaçma kızın rızasile olmuşsa, baba için de «rıza» dan başka çare kalmamıştır artık.. Nişanlı bir kızı kaçırmak, Kızılbaşlıkça da suç sayılır. Gâsıb genç hayatını, nişanlısı kaçırılan delikanlının mayzerinin tetiğine bağlamış olur.

Zaza evinin baş eşyası, şurada gördüğünüz yatak, kilim, minder ve kap kacaktan ibarettir....

Zaza ailesinde en son, kardeş çocukları evlenebilirler. Kardeşi ölen bir adam, bizde de olduğu gibi yengesini alabilir. Zazalarda bundan daha yakın ile evlenme vaki değildir. Konuştuğum kâmil bir ihtiyar, doksan senelik hayatında, bu umumî kaideden aykırı olarak bir tek vak'aya şahid olduğunu anlattı: Kadına karşı za'file tanınan bir delikanlı, ölen ihtiyar babasından geriye kalan genç üvey anasile evlenmiş. Nikâhını tanıdığı bir seyyide gizlice kıydıran bu adam, köylünün bu vak'a karşısında gösterdiği aksülâmele tahammül edememiş, yer değiştirmiş. Fakat neticede, kendisini her yerde karşılayan bu aksülâmel onu, üvey anasını boşamağa mecbur etmiş ve bir daha evlenememiş..

VI : VIII. asırlarda yaşamış Türklerde baba, amca ve büyük biraderlerin vefatlarından sonra oğulların, yeğenlerin, küçük biraderlerin dul kalan kadınları nikâh ettiklerini görüyoruz. Bilhassa Hun'larda babanın vefatından sonra oğullar üvey analarını nikâh ederek alırlardı.

Gelecek yazımızda düğün, sünnet düğünü, doğum ve ölüm âdetleriyle mütetabbip, cerrah ve ebelerden bahsederek bir hazine kadar zengin olan bu enteresan yazı serisine bizzarur nihayet vereceğiz.

Nazmi SEVGEN

OSMANLI TARİHİNDE

HIRS ve İSRAF

Tarihin ibret dolu sahifelerinden birini teşkil eden bu yazı, son devrin iç yüzünü aydınlatmaktadır. Lûtfi Tarihinin, henüz neşredilmemiş olan ve yazının müellifi Mehmet Zeki Pakalının hususî kütüphanesinde bulunan ciltlerinden alınan paragraflar hakikaten ibretle okunmaya değer...

Yazan: MEHMET ZEKİ PAKALIN

İnsan denilen biraz da acayip mahlûkun eline fırsat geçince yapmadığını bırakmıyor. Bunun için yaptıklarının bir safhasını teşkil eden israf ve hırsa dair tarihte birçok örnekler vardır. Abdülmecidin son senelerinin birinde geçen ve o zamanın vakanüvisi tarafından tarihe intikal ettirilen hâdise de onlardan biridir.

Tanzimat ile başlıyan devlet hesabına istikraz, padişahlarla iş başındaki devlet adamlarının israfları yüzünden az zamanda büyük bir yekûn teşkil etmiş, Sultan Aziz devrinde ödemek imkânı görülememek gibi feci bir âkıbetle karşılaşıldığı için Mahmut Nedim Paşanın sadaretinde borçların ödenemiyeceğine dair çıkarılan kararla devletin malî itibarı sıfıra düşmüştü. İşte bu devrin daha evvellerinde ve Sultan Mecidin zamanı olan 1275 (1858) senesinde de bunun küçük de olsa bir örneğini ve bu müansebetle başvurulan çareyi vakanüvisin (Lûtfi Tarihi, hususî kütüphanemde müellifin el yazması nüsha, cilt9, sahife 110) kaleminden okuyalım:

«Sur-i hümayunlarla sair hususlardan dolayı teraküm eden borçlardan başka itiyat olunan israfat ve yolsuz mübayaat tediyesi müteassir (güç) birçok düyunu intaç etmişti. Bu borçlar için merhun ve emanet olarak bir takım murassaat ve deyn senedatının çoğu ecnebi tüccar ve bankerlerin kasalarına geçmişti. Bu merhunata dayanarak dâyinlerin (alacaklıların) istenilen şeyler vermemekte mecburiyetleri yoktu. Bu israfatın ilerisinin çaresine bakılmak üzere bazı tedbirlere baş vuruldu. Şöyle ki Tophane Müşirliğinin Seraskerliğe inzimamiyle de Rıza Paşa maiyetinde Tophanede bir komisyon teşkil olundu. Bu komisyonda mervi olan düyun defterlerinin tetkikatına bakılması ve Tophane Müşirliğinden münfasıl Rüştü Mehmet Paşanın Mecalis-i Âliyeye memuriyeti bâ-hatt-ı hümayun icra olundu. Düyun defterlerinin ser defteri Göceoğullarının ibraz ettikleri defter-i kebir idi ki bunun müfredatına girişmek ve hakikati anlamak vâbeste-i ruz-i hesap idi. Çünkü müddet-i mediden beri çoğu senetsiz, sepetsiz alındığı gösterilmiş mücevherat ve hilliyat vesair mütenevvi eşyadan maada nukud-i kesire dahi olsa gerekir. Bunların alel'infirat bahalarının takdirinde olunacak tereddüdü def'e delâil-i muknia olamıyacağı bedihî idi. Artık gelişigüzel karaltıdan topyekûnundan bir takım tadilât ve tenzilâttan mütebaki mebaliğin istifa ve ifası yolunda epeyce ahz ü atâ oynamıştır. Hattâ Boğaziçinde İstinyede kâin Hafız Paşa yalısı arsasının ağzı dili olsa de ne suretle alınıp satıldığını söylese. Bu ahz ü atâ gerçi rıza-yi tarafeyn ile mün'akittir. Buna taarruz icap etmez mi zannolundu. Hayır öyle zannolunmadı. Elhâsıl meselenin halli Arasata kaldı.»

Devlet namına bu karar verilir ve icraata geçilirken bunun «her taraftan israflar ve meşru olmıyan ihtişamlara cüretten» ileri geldiği kanaati hâsıl olduğundan «memurların şahsı ve memuriyetleri hakkında mümkün olan tasarrufa dikkat ve riayet etmeleri» hakkında da bir hatt-ı hümayun çıkarıldı. Bu hatt-ı hümayun üzerine yapılması ve yapılmaması lâzım gelen şeyler hakkında verilen kararı yine Lûtfi Efendi henüz basılmamış olan tarihinde şöyle yazıyor:

«İşbu hatt-ı hümayun mucibince beynel-vükelâ icap eden tedabirin icrasına itina sırasında mücevher takımlı çubuk kullanılmaması ve memuriyet mahallerine gelen züvvara ve erbab-ı mesalihe çubuk, kahve ve şerbet getirilmemesi ve rütbe-i bâlâ ashabiyle daha yukarı meratip ashabı kemafissâbık ikişer beygirli arabaya binip, fakat yanlarında müteaddit hayvanlı etbâ gezdirmeyip nihayet beygirli iki adam taşıması ve rütbe-i bâlâdan aşağı olanlar üç çifte kayığa ve arabaya binmeyip iki çifte kayığa binmeleri ve bu rütbelerde bulunan memurin haremleri bir beygirli arabaya binip ve harem arabaları pek ziynet ve nümayişli olmayıp hadd-i itidalde olmasına karar verildi. İşbu tasavvurat arasında harem-i hümyun masarifi nezaretine Evkaf-ı Hümayun Nazırı Esseyyit Rıza Efendi tâyin kılındı.»

Vakanüvis bunu yazdıktan sonra «Hâtıra» başlığı altında, şu garip mütalâayı da ileri sürüyor:

«Bu tâdât olunan tasarrufattan husule gelen menfaat lâşey mesabesindedir. Ashab-ı rütbeden bir zatın âdi çubuk takımı kullanmasından ve züvvarına kahve içirmemesinden filândan ne tasarruf hâsıl olur. Asıl tasarruf daire-i dahiliyeleri tertibat ve tezyinatı ve mutfak ve kiler ve yalı ve köşkler, bağlar masrafları gibi lâyenkati yevmiye ve şehriye vukubulan masarife dikkat ve ekonomiye riayettedir zannederim.»

Lûtfi Efendinin bu mütalâasından o zamanın büyüklerinin, masraf kapılarını pek büyük açtıkları ve bunu göze batacak bir mertebeye vardırdıkları anlaşılıyor, ancak devlete ait işlerde sefahet ve israfa meydan verilmiyerek tasarrufa riayet edilmesi hakkında karar verilmesi ve verilen kararların ciddî bir surette takip edilmesi pek doğru bir iştir ve bütün dünya devletlerince böyle kararlar ittihaz olunur ve ittihaz olunan kararlar sıkı sıkıya takip edilir. Fakat devletin müdahalesini memurların şahsî ve hususî hareketlerine de teşmiline kalkışılması ancak o zamanki zihniyetin kabul edebileceği bir şeydir. Devlet büyük olsun, küçük olsun, memurlara, siz cevahirli çubuk kullanamıyacak, çift atlı arabaya binemiyecek, şurada oturamıyacak, bunu yiyemiyeceksiniz diyemez. Yalnız içlerinden gelirleriyle mütenasip olmıyan masraflara girişenler olur, yahut devlet otoritesini kullanarak bir takım şahsî menfaatler teminine kalkışanlar bulunursa bunları kanunun pençesine çarptırmak ve emsaline ibret teşkil edecek surette cezalandırmak icap eder. İşte bu yapılmadığı zaman daima bu türlü haller tekerrür eder.

Mehmet Zeki PAKALIN

Pilevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Oğlu

Gördüğünüz resim, hazin ve gurur verici bir fotoğraftır. Kahraman Türk kumandanı Gazi Osman Paşanın büyük tablosunun altında, onun hayatta kalmış yegâne oğlu Hüseyin Pilevne'yi görüyorsunuz. Hüseyin Pilevne, bugün Kadıköyünde, babasının tabloları ve hâtıraları arasında yaşamaktadır. Dünya harb tarihinde müstesna bir mevki işgal eden Gazi Osman Paşa hakkında, ileride, bizzat oğlundan dinlediğimiz ve şimdiye kadar bilinmiyen çok kıymetli hâtıraları Tarih Dünyası sahifelerinde bulacaksınız. Bu kıymetli resmi, bir hâtıra olarak tarihe hediye etmekteyiz.

Tarihî Tâbirler Ansiklopedisi

Acemi Beytülmalcisi:

Ölen acemi oğlanlarının bıraktıkları mal ve paradan acemi ocağı için alınacak kısmı ocak namına zapteden kimse. Bu vazife acemi yaya başılarından birisine verilirdi.

Ağa Bölükleri:

İkinci Bayezit devrine kadar yeniçeri ocağı cemaat ortalariyle Fatih tarafından ilâve edilen sekbanlardan ibaretti. İkinci Bayezidin cülûsunda, itaatsizlik eden yeniçerilerin burnunu kırmak için aralarına yeni bir sınıf ilâvesi uygun görülmüş ve acemilerden ağa bölükleri teşkil olunmuştur. Bunlar 61 bölüktü. Kumandanlarına Bölükbaşı denirdi. Baştan 41 bölük yeni odalarda, geri kalanı eski odalarda otururlardı. Bölükler ellişer kişilik idi. Kanunî devrinden sonra ağa bölüklerinin ehemmiyeti artmış ve padişah, birinci ağa bölüğüne yoldaş olmuştu. Bunlara ağa cemaati de denirdi.

Akçe:

Osmanlı parası. İlk defa olarak Orhan Beyin cülûsunun üçüncü senesinde 1327 yılında Bursada gümüş olarak basılmıştır. İlk akçe beş kırat ve üç habbe yani rubu miskal ağırlığında ve doksan ayardı. Bir miskal 4.618 gram olduğuna göre bir akçe 1,1545 gramdı. Sonraları ayarı gittikçe düştüğü gibi vezni de azalmıştı. Akçenin kısımları bakırdan ve nadiren pirinçten kesilen mangırdı. İlkönce 24 mangır bir akçe ederken sonraları 18, 10, nihayet 4 mangır bir akçe olmuştur. İlk Osmanlı altını Fatih devrinde bir dirhem bir kırat ve iki habbe olarak ve Venedik Dükası esas tutularak basılmıştır. Bu altın, Orhan Beyin akçesiyle on akçe ediyordu. İkinci Bayezidin altınları 54, Yavuz ve Kanunînin altınları 60 akçe idi.

Akçenin kıymeti zamanla çok düşmüş; 1598 senesinde bir altın 220 akçeye fırlamıştı. Birçok uğraşmalarla bu düşüş nisbeten önlenmişse de, akçe istikrarlı bir para vâhidi olmaktan çıkmış, nihayet Dördüncü Murat zamanında beş kırattan biraz fazla olan para adlı bir sikke kesilmiş, sonraları bu paranın da akçe ve altına nazaran kıymeti mütemadiyen değişmişse de akçe kadar bozulup düşmemiştir. Akçenin vezni ve ayarı bozuk olanları züyuf, kızıl, kırpık gibi isimlerle anılırdı.

Bir de ilk basılış tarihi tamamen belli olmıyan Osmanlı kuruşu vardır ki kıymet itibariyle altın yüz altmış, Felemenk kuruşu 60 akçe olduğuna göre 80 akçe idi. Ekseriya sadece kuruş diye anılırdı. Bunun basılmasında Alman talerisi esas tutulmuştu.

Balta Asmak:

Herhangi bir yeniçeri kabadayısının zahire, odun vesaire getiren tüccar gemilerine kendi orta bölüğünün nişanını koyması demekti. Bu, o gemiyi para karşılığında himayeye almak mânasına gelirdi. Böylece yeni yapılan binalara da balta asarlardı. Buna çap vurmak da derlerdi.

Divan-ı Hümayun:

Haftanın muayyen günlerinde sabah namazından sonra Topkapi Sarayında ikinci yerde kubbe altında Sadrıâzam, Kazaskerler, kubbe vezirleri vesair ümeranın taplanmasiyle akdolunan meclis. Bugünkü kabine toplantısına benzetebiliriz. Burada mühim devlet işleri müzakere olunduğu gibi, halkın şikâyetleri de dinlenir ve dâvaları Kazaskerler tarafından görülürdü. Bazan padişah da kafes arkasından bu dâvaları dinlerdi. Kafesin arkasında olan yerin bir tarafı hareme bitişik olduğundan, bazan valide sultanın veya hasekilerden birinin padişahla beraber dâvaları dinledikleri olurdu.

Kalafatçı Gediği:

Eski zamanlarda yapılan ağaç gemilerin tahta aralarından su geçmesine mâni olmak için tahtaların ek yerlerine usulü üzere ve tazyikle üstüpü doldurulmasına kalafat tabir olunurdu. Tersanede kullanılan kalafatçılar gedik usulü ile istihdam olunurlardı. Yani adetleri muayyendi, birisi herhangi bir suretle bu vazifeden ayrılmadan yerine başkası alınmazdı. İşte bu vazifeye kalafatçı gediği denirdi.

Mithat SERTOĞLU

MUHTEREM CASUSLAR

Yazan: RAZİ YALKIN

★

İşte bir yazı serisi daha ki, Mütareke yıllarının birçok gizli kalmış safhalarını aydınlatmaktadır. Bu yazılarda, saraya mensup birçok mühim şahsiyetlerin, bu arada Fehime Sultanın Millî Mücadeleye haberler vermek suretiyle yardımda bulundukları açıklanmaktadır. Vatana hiyanet eden, vatanı satmak istiyenler arasında muhterem casusların da bulunuşu, Tarih Dünyası sahifeleriyle ilk defa açıklanmaktadır. Razi Yalkının da bu şahsiyetlerle bizzat temas etmiş bir sima olduğunu kaydetmek isteriz...

★

Gizli teşkilâtta mühim hizmetleri görülen Zekâi Uğurlu

Ömrümde hiç unutamam o günü.. 1920 yılı Nisanının yirmi beşi idi. Bir tarafta ortalığa bereket saçan Nisan yağmuru çiseliyor, bir taraftan da; o gün sabahleyin Ankaradan alınan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açıldığı ve Kemal Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisliğine seçildiği haberleri, gamdan kararan yüreklere sevinç serpiştiriyordu.

Evet... Hemen hemen her Türk, hele; kulakları delik ve açılan Büyük Millet Meclisinin, arzulanan millî istiklâlin bir müjdecisi olduğuna inanan akılları erik Türkler, sevinçten çırpınıyor, birbirlerini kutluyorlardı. Çekilen mihnetler, ve korkular ile her biri birer mâtemhaneye dönen Türk yuvaları birer bayram yerine dönmüştü.. Hepsinde de; söz birliği ile millî bir bayram addedilen o mübarek gün tes'id ediliyor, milletin bir gün evvel selâmet ve istiklâline kavuşması duaları yükseltiliyordu.

Biz de; kıymetli Şefimiz Aziz Hüdaî (1) ve mesâî arkadaşım yüzbaşı Yusuf (2) Beylerle âciziniz; o zamanki Merkez Komutanlığının bulunduğu binanın en alt katındaki odalardan birinin loş bir köşesinde, karşılıklı oturmuş, derin derin düşüncelere koyulmuştuk. O günkü umumî sürura katışarak, birazcık olsun ferahlamak saade-

---

(1) Bay Aziz Hüdaî Albaylıktan emeklidir; geçenlerde vefat etmiştir. Mütareke ve işgal devrinde yapılan gizli savaşı idare edenlerden ve bu savaşın yıldızları arasında kendine büyük ve şerefli bir mevki edinenlerden biridir.

(2) Yüzbaşı Yusuf Bey, millî idarenin teessüsünden biraz sonra, çok sevdiği ve uğruna canını nezrettiği toprağına kavuşmuştur. Eski Kocaeli meb'uslarından ve yurd fedailerinden Bay Fuad Balkan'ın amcazadesi ve Abdülhamidin şamdancılarından bir zatın da oğludur. Gizli savaşın da, ışıltısı kıyamete kadar devam edecek; yıldızlarındandır.

tinden; vazifemiz icabı; mahrum kalmıştık.

Çünkü; yalnız İstanbulu değil yurdun her yanını bu sürur ve saadete kavuşturan, Büyük Millet Meclisinin açılması ve Reisliğine de Mustafa Kemal Paşanın intihap olunması haberi, işgalci devletlerin İstanbul mümessillerini, diğer alâkalı mensuplarını olduğu kadar da, başta Sultan Vahdeddin olmak üzere sarayın bütün kodamanlarını, hele; Hürriyet ve İtilâfın hem işgalcilere, hem de saraydakilere yardakçılıklarını ve bağlılıklarını kulluk ve köleliğe kadar vardıran şeyhlerini ve hocalarını da, o nisbette celâllendirmiş, ihanet duygularını ve intikam arzularını da şahlandırmıştı.

İşte; bizleri, o mübarek bayrama iştirak etmekten men'eden ve kara kara düşündüren bu düşman mahfillerile, saraydan ve saltanat taraftar ve yardakçılarının daima kurulu duran ve toplu bulunan hiyanet meclisinde yapılan konuşmalarla yurdun her yanında yaratılan bu umumî sürüru köreltecek, Anadoluda yer yer uyanan ve kabaran millî istiklâl ve millî hâkimiyeti his ve arzularını söndürecek mahiyet ve şekillerde yeni yeni ve daha tesirli tedbirler alınmağa başlanıldığına dair, o sabah aldığımız haberlerdi.

Gerçi; işgalci devletlerin istihbarat şebekelerinde, gizli hizmetler servislerinde, Sarayın, Hürriyet ve İtilâfın hiyanet mahfillerinde yalnız verilen kararları, alınan tedbirleri, geçilen teşebbüsleri değil, hattâ; henüz ortaya atılmış tasavvur halindeki niyetleri bile, vakit ve zamanında gurubumuza bildiren gizli elemanlarımız yok değildi. Fakat; Saraydaki haber alma kudret ve vasıtalarımız; düşman servislerile Hürriyet ve İtilâf mahfillerindekine nazaran; biraz zayıf idi. Meselâ; Anadoluya karşı alınan hiyanet cephesinin umumî karargâhı ve erkânıharbiyesi mahiyetinde bulunan saraydan ve bilhassa; Padişah Vahdeddinin Mabeyn dairesindeki salâhiyetli taraftar emin ve mutemed adamlarından bile gizli tutulan maksad ve harekâtı hakkında, Naime Sultan ile eşi Damad Celâl Paşa ve Şehzade Ziyaeddin Efendinin damadı Cemaleddin Beyden, muhtelif vasıtalarla edindiğimiz haberlere münhasır kalıyordu. Bu haberler de bazan ya noksan, ya da yanlış çıkıyor ve bizleri müşkül durumlarda bırakıyor, alâkalı büyüklerimize karşı da yüzlerimizi kızartıyordu.

İşte o gün, loş bir köşesine sindiğimiz odada; acı acı düşünerek kıvranıyor, bu noksanımızı biran evvel tamamlamak çarelerini araştırıyorduk. Sizler de tasdik buyurursunuz ki sayın okuyucularım; bu, böyle uzun uzun konuşmak, inceden inceye düşünüp kafa yormakla başarılacak bir iş değildi. Bilhassa; saray erkânının içeriden dışarı ve dışarıdan içeri kuş bile uçurtmıyacak derecede tedbirli ve temkinli davranmakta oldukları o günlerde bizler de; eldekilerden başka bir eleman edinmek imkânını göremediğimiz, hattâ bunu hatıra bile getirmediğimiz için, eldeki elemanların biraz daha kulağı delik bulunmalarını, eskisinden daha fazla kurnaz ve girişken davranmalarını temin etmek üzere ehemmiyetle durmuştuk. Bunun için de; çare olarak ancak, Damad Celâl Paşa ile Cemaleddin Beye ayrı ayrı başvurmak, bizleri gayemize kavuşturacak şekillerde yeni teşebbüslere geçmelerini kendilerinden rica etmeyi bulabilmiştik... Bu sebeple, kapıldığımız yeis ve fütur içinde, vazifelerimiz başına gitmek üzere; kumandanlık binasından ayrılmıştık..

Mesâi arkadaşlarımdan olan Zekâi Bey ile birlikte, Çakmakçılar yokuşuna doğru iniyorduk. Yüreğimdeki yanıklık, zihnimdeki dağınıklık kadar da yüzüm asık idi tabiî. Beni; kardeşi kadar seven Zekâi Bey, bir aralık yanıma sokuldu ve sordu:

— Bir rahatsızlığınız mı var Ağabey?

— Neden anladın Zekâi?..

— Neş'esizliğinizden...

— Öyle.. Can sıkıntısından konuşmak bile istemiyor canım!..

— Yaaa!.. Vah vah.. Ben de sizinle pek mühim bir şey görüşmek istiyordum da...

— Ne hakkında bakayım?..

— Saraydan haber alacak bir vasıta aranılıyormuş da!..

Birden irkildim. Gözlerimi gözlerine dikerek:

— Nereden duydun bunu Zekâi.. Yok böyle bir şey!..

— Telâşlanmayın ve işi benden saklamayın... Biraz evvel, yaver Burhan Bey; bulunduğumuz odada, bundan bahsediyordu kim olduğunu bilmediğim bir zata!... Eğer böyle bir şey varsa.....

— Eeee?..

— Aradığınız vasıtayı sağlamak imkânı var da hani... Onu söyliyecektim...

İyi olması mukadder hastanın hekimi

bazan ayağa gelirmiş!. derler ya... Zekâinin (1) biraz evvel saatlerce aradığımız ve bulamamak yüzünden sarsıldığımız imkânın mevcudiyetinden bahsetmesi, bu sözün bir hakikat ifade ettiğini bana bir daha göstermiş ve doğrusu çok da sevindirmişti beni... Bu sevincin yarattığı tezlik ile hemen sordum:

— Sağlanılması imkânından bahsettiğin bu vasıta kimdir Zekâi?..

Kulağıma eğilerek fısıldadı:

— Fehime Sultan...

— Hangi Fehime Sultan?.

— Sultan Muradın torunu ve şehzade Salâhaddin Efendinin kızı olan Fehime Sultan...

— Yaaa!... Çok güzel Zekâi.. Bu sultanla bir münasebetin var senin demek

— Evet ağabey.. Refikam onun çırağ edilmiş cariyelerindendir..

— Peki amma... Hânedana mensubiyeti dolayısiyle bizimle çalışmasına, Vahdinin ve Damad Ferid Paşanın niyet ve tasavvurlarını, Anadolu aleyhine vaki teşebbüs ve hareketleri hakkında bizlere ifşaatta bulunmasına imkân var mı ki?.. O da, ne de olsa...

Zekâi, titiz bir hareketle sözümü keserek kulağıma yine eğildi. Fısıltıdan daha hafif bir sesle:

— Fehime Sultan.. dedi.. Anadoludaki millî hareketi takdirle karşılayan ve milletin muvaffakiyetini aşırı derecede arzulayan bir sultandır. İnan sözüme ağabey.. Görüştüğümüz zaman, bunu görecek ve hayret edeceksiniz!...

— Şu halde Sultan ile görüşebilmek imkânı var demek?..

— Elbette... Gün ve saatini birkaç gün evvelden tayin etmek şartile bu imkân daima elimizde...

— Güzel... Ya görüşme yeri?..

— Bizim köşk...

— Göze çarpmaz ve şüphe uyandırmaz mı etrafta?..

— Hayır.. Çünkü; eşim, eski ve her hususta denenmiş bir emakdarı, daha doğrusu Sultanın derd ortağı olduğu için sık sık gelir gider bize. Tabiî, tanınmamak için tıpkı bir şehirli kadın gibi çarşafa bürünerek ve bir kira arabasına binerek.. Komşularımız; onu, bizimkinin akrabalarından bir Çerkes kadını olarak tanıdıkları için hiç umursamazlar.

— Bu da güzel, acaba, saraydakilerin tasavvur ve teşebbüsleri, işgalci mahfillere mensup kimselerle olan temas ve münasebetleri hakkında malûmat edinebilecek miyiz kendisinden?..

— Hem de diğer kanallardan alınanlardan daha çok esaslı olmak şartile...

— Emin misin bundan Zekâi?.

— Evet.. Gerçi; zaman ve vaziyet icabı, hânedana mensubiyeti bakımından bazı şüphe ve menfî ihtimaller akla gelmez değil... Amma; hele bir gör ve görüş kendisi ile de... Millete karşı olan bağlılığını, hislerinin sağlamlığını derhal anlıyacak, derhal anlaşacak ve dört elle sarılacaksınız kendisine. Bunu; sayısız tecrübelerimin ve bilhassa; şahidi olduğum bir çok vâkıaların yarattığı kat'î bir kanaat ile söylüyorum size.. Hatırlarsınız ya, Kapiten Mehmed adındaki Fransız istihbaratçısının Yıldız sarayına yaptığı gizli gece ziyaretleri hakkında; bir kaç zaman evvel; getirdiğim, çok da hoşa gittiğini ve makbule geçtiğini gördüğüm, o bir sürü ve birbirinden daha enteresan haberleri de Fehime Sultandan almış, hepinizi bir sürpriz karşısında bırakmıştım.. Fakat; Sultanın gösterdiği ısrarlı arzu üzerine; o vakit, bu haberlerin kaynağını sizden bile saklamak mecburiyetinde kalmıştım. Fakat; şimdi.....

Sözünü keserek:

— Peki... Benim ile de ayni mevzular üzerinde konuşacak mı dersin Sultan Hanım acaba?..

— O ciheti bırakın bana.

⁂

Fehime Sultanla ilk görüşmemiz

O gün cuma ve bir ikindi vakti idi. Zekâi Beyin, Üsküdarda Altunizade camii civarındaki köşkünün, Marmara ve Adalara nazır bir odasında, Fehime Sultanla karşı karşıya idik.

(Devam edecek)

---

(1) Eski Maliye Nazırlarından meşhur Tevfik Beyin kayınbiraderi olan Zekâi Bey, hâlen hayatta ve Çamlıcada Altunizade civarındaki babadan kalma köşkünde oturmaktadır. Millî savaşta silâhı ve zekâsı ile çalışmış, kazandığı bir çok başarılarla şöhret almış, ne yazık ki; tevazuu yüzünden meçhul kalmış kahramanlarımızdandır.

Oğlu tarafından cebren tahttan idirilen PADİŞAH'IN ACIKLI FERYATNAMESİ

İkinci Bayezide ait ilk defa neşrettiğimiz bu vesika, bu en bahtsiz hükümdarın hayatının mühim bir safhasını aydınlatmaktadır

Yazan: KEMAL ÇIĞ-

Tab'an; ecdadına ve bilhassa babasına nazaran az cevval, sükûn ve rahatı seven Sultan ikinci Bayezid, hem tahta cülûsunda, hem de tahttan ayrılmasında; Osmanlı Hânedânının en bahtsız hükümdarlarından biridir.

Büyük Fatihe gelinceye kadar Osmanlı Hânedanı içinde bir veraseti saltanat kanunu mevcut değildi. Fatihin yaptığı meşhur kanunda da «tahta çıkan şehzade selâmeti devlet için diğer kardeşlerini öldürür» hükmünün bulunması, Fatihin ölümile şehzadeleri Cem ve Bayezid arasında; bir taraftan öldürülmek korkusu, bir taraftan tahta çıkmak ihtirası, bir taraftan da Veziriâ'zam Mehmet Paşanın Bayezidi; resmen babasının yerine tahta oturmak üzere İstanbula dâvet ederken, el altından Cem'e de mektup yazarak taht için teşvik etmesi, bu iki şehzade arasında müthiş bir mücadelenin başlamasına sebep teşkil etmiş ve birinci büyük musibet böylece başlamıştı. Bilindiği gibi bu mücadelede tali' Bayezide yâr oldu. Saltanatının ilk zamanlarını bir hayli işgal eden ve Bayezide maddî mânevî pek pahalıya mal olan bu kardeş kavgası 1495 senesi Şubatının 25 inci Çarşamba günü Cem'in ölümile kapandı.

İkinci büyük gaile; 1504 senesinde Osmanlılarla ilk teması temin eden Şah İsmail ile başlar. Evvelâ bir mezheb mücadelesi şeklinde yavaş yavaş ortaya çıkan ve şarktan Anadoluya yayılmağa başlayan Alevîlik, daha sonraları büyük bir siyasî gaile olmuş, o zaman Trabzonda Vali bulunan Bayezidin hayatta kalmış üç şehzadesinden en küçüğü olan Selimi babasına karşı harekete getirmeğe sebep teşkil etmiştir.

Üçüncü bir felâket de; 1509 Ağusto-

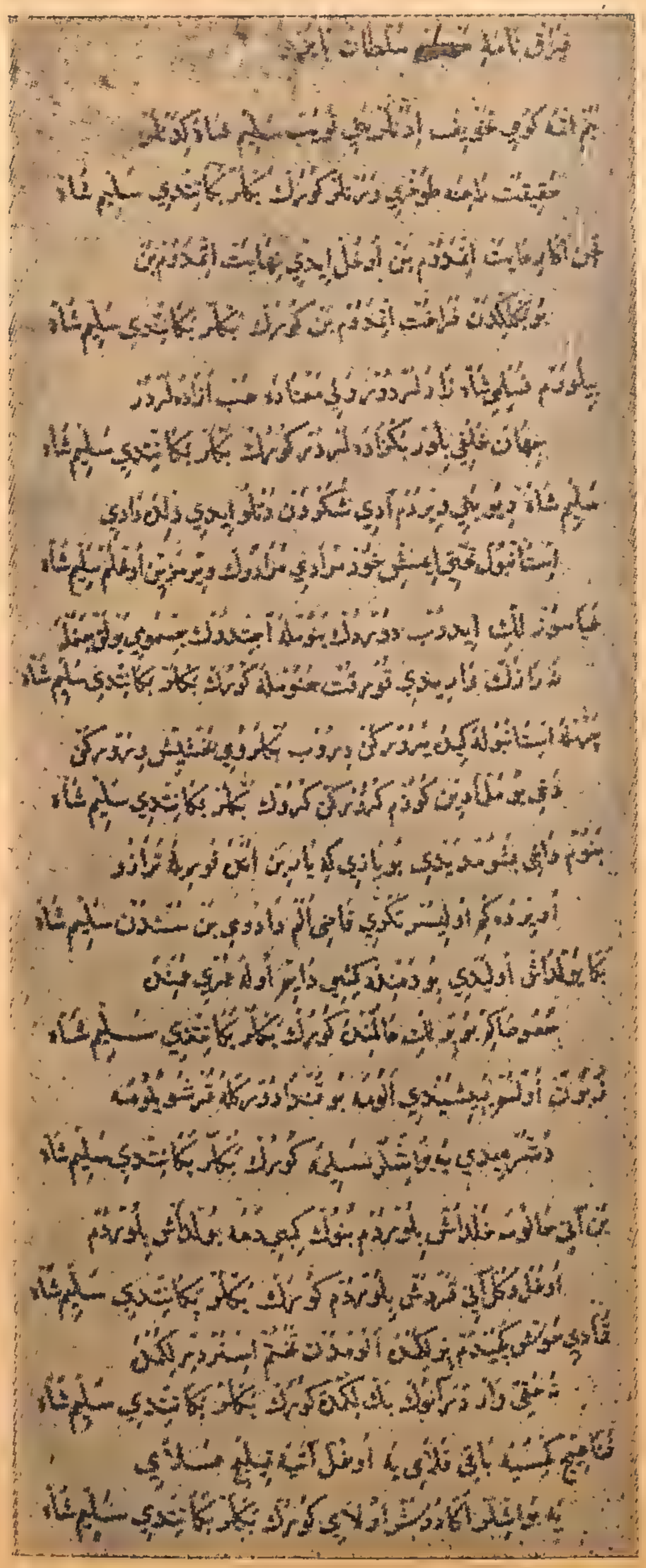

Manzum feryatnamenin klişesi

sunda Amasyada başlıyarak 45 gün devam eden ve daha sonra İstanbul, Edirneye de

(Devamı 524 üncü sahifede)

Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendiye Ait Gümüş Madalya

Parise, Türk sefiri olarak giden ve büyük bir sükse yapan Yirmisekiz Mehmet Çelebi, tarihimizin mühim bir şahsiyetidir. Burada, kısa hayatı ve kendisi için yapılmış iki madalya hakkında malûmat verilmektedir.

Yazan: Nümizmat CEVRİYE ARTUK

Yirmisekiz Mehmet Çelebiye ait madalyanın bir yüzü...

Madalyasından bahsetmek istediğimiz Yirmi sekiz Çelebi Mehmed Efendi (ölümü 1732) Paris sefirliği ve bu önemli vazifeye ait sefaretnamesile şöhret kazanmış değerli devlet adamlarımızdandır.

Süleyman ağanın oğlu olup Edirne civarında dünyaya gelmiştir. Yeniçeri ocağındaki 28 inci Ortaya bağlı olduğundan 28 inci Çelebi diye şöhret kazanmıştır. Evvelâ Çorbacı Muhzır ağa oldu. Okumuş olduğu için Yeniçeri efendisi, Tophane Nazırı ve sonra Pasarofca Muahedesinde Osmanlı heyeti ikinci murahası, Üçüncü Defterdar, 131 saferinde baş muhasebeci oldu.

Fransa'nın İstanbul elçisi olan Marquis de Bonnac Damad İbrahim Paşanın samimi dostu idi. Bu münasebeti vücuda getiren yegâne amil Fransızların Habusburg hanedanına karşı Osmanlıları bir âlet olarak kullanmak ve bu sayede düşmanlarını ezmek siyasetini takibetmeleri idi. İşte bu sırada siyasî bir mesele teşkil eden Kudüs'deki Kamame kilisesinin kubbesini tamir meselesi ortaya çıktı. Lâtinler kilisenin kendilerine aidiyetini, rumlar ve yerli ulema ise aksini iddia ediyorlardı. Nihayet İbrahm Paşa kilisenin Latinler tarafından tamir edilmesine ferman çıkardı.

Madalyanın diğer yüzü...

Osmanlı Fransız münasebetlerinin gelişmesi için kapıcı başlarından Kara İnci isminde bir elçi seçilmiş, bu hâdise Avusturya Venedik Elçilerini telâşa düşürdüğü gibi Fransa'nın Türkiye Sefiri dahi bu tayini muvafık görmemiş ve derhal dostu İbrahim Paşaya baş vurarak erbabı liyakattan birinin gönderilmesini rica etmişti. Veziri Azam devrin ricali arasında iktidar ve irfanı ile kendini tanıtmış olan Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendiyi seksen kişi kadar bir maiyet ile 15 inci Lui nezdine göndermeğe karar verdi, Sefirin asıl vazifesi Büyük Petro'nun çevirdiği reesiselere vakıf olmaktı.

Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi 1132 Zilhicce 4 üncü pazartesi: 1720 Ekim'in başlarında Fransız Elçisinin temin ettiği bir gemi ile yola çıktı. Ayrılışından 46 gün sonra Toulon'a vardı. O esnada Marsilya'da önemli bir hastalık baş gösterdiğinden Toulouse ve Bordeaux yolu, güney batı Fransa'daki kanallar ve Garoune nehri boyunca ilerliyerek, Orlean yolu ile ka-

Lefkoşede Sinan Paşa camiinde Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendinin mezarı... Üstünde şu yazı vardır: «Bin yüz kırk dört Muharreminin on dördüncü günü vefat eden Yirmisekiz Çelebi demekle maruf sabıka ruznamçe-i evvel Mehmet Efendi merhumun kabridir. El-Fâtiha. Sene 1144».

radan Paris'e hareket etmişti. Pek parlak bir merasimle Paris'e giren Mehmed Efendi derhal Paris halkının nazarı dikkatini çekmişti. Elçinin Kral 15 inci Lui tarafından resmi kabulu gayet parlak olmuş; O gün Mehmed Efendi başında bir sarık, Ferace ve Samur kürkünü giymiş olduğu halde alayla Kralın sarayına gelmişti. Osmanlı diplomatının geçeceği caddenin iki tarafına asker dizilmişti. Kabul salonu kralın akraba ve Paris'in yüksek tabaka hanım ve elçilerle dolu idi. Çelebi Mehmed Efendi maiyetile salona girdiği zaman herkes ayağa kalkmış idi. Mehmed efendi güya name-i humayuna selâm verir gibi elini göğsüne koyarak kralın önüne gelmiş ve selâm vaziyetinde elini başına getirdikden sonra Üçüncü Ahmed'in namesini kemali tazim ile sunmuş, daha sonra veziri azam Damad İbrahim paşanın mektubunu ve beraberinde getirdiği kıymetli hediyeleri vermişti. Madalyamızın arka yüzünde Sefir itimadnamesini Fransa'nın 12 yaşındaki Kralı 15 inci Lui'ye takdim ederken görülmektedir. Madalya gerek Mehmed efendinin sefaretnamesinde gerekse müverrih Raşid'in anlattığı şekilde canlandırılmıştır. Bu yüzün etraf yazısı: Resim 2

SPLENDOR NOMİNİS GALLİCİ I. B
ORATOR IMP. TURCARUM M DCC. XXI

Madalyanın ön yüzünde Kralın sağa doğru, çelenkli, tasviri ile

LUDOVİCUS XV. D. G. FRAN. ET NAV. REX

yazısı okunmaktadır. Resim 1

Müzemizin Madalya kolleksiyonunda da bulunan bu madalyanın kutru 41 mm. kalınlığı 3 mm., ağırlığı ise 38,350 gramdır.

---

(1) Firmin Didot, Relation de L'ambassade de Mohammed Effendı, Paris 1841

Yirmi sekiz Çelebi Mehmet efendi Kütüphanei Ebbuziya İstanbul 1306.

Köprülü Kütüphanesi No: 202 d, Top K. Sarayı Hazine dairesi No: 1432, İstanbul Üniversitesi yazmalar ıarasında No: 3231

Raşid Tarihi Cilt V, S. 213, Bursalı Tahir Osmanlı müellifleri: Cilt III, s. 164, Süreyya Bey, Sicili osmani Cilt 4, s. 226, Ahmet Refik. Tarihi Simalar İst. 1331 s. 19, aylık Ansiklopedi Sayı 33, S. 1005.

Oğlu tarafından Tahtdan İndirilen Padişah

(Baş tarafı 522 nci sahifede)

sirayet ederek bir çok mal ve can kaybına sebep olan meşhur zelzeledir. Kardeş, oğul ve tabiatın ikinci Bayezide vurmuş olduğu darbeler, esasen zayif olan iradesini, cenk ve cidalden daha ziyade san'at, ilim ve zevke düşgün tabiatını çok sarsmış bulunuyordu. İşte bu tesirler altında en küçük oğlu Şehzade Selim namına tahttan feragate mecbur olan ikinci Bayezid, hâlen Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde (8525) numarada kayıdlı bulunan «Firak-nâme-i Sultan Bayezid-i Hân» başlığını taşıyan ikişer mısra'lık 12 beyitten ibâret manzum şikâyetnâme yazdırmıştır. İlk defa neşredilen bu vesikada; oğlu Selimden ve ekmeğini yiyip kendisine dirsek çeviren adamlarından, yeniçeri askerinden şikâyet ile:

Sağlığında oğlunun tahtına göz dikip elinden alacağını hiç ümid etmediğini, esasen böyle bir şeye hakkı olmadığını, bunu bir alın yazısı olarak kabul ettiğini, Allahın huzurunda Selimden hesap sorulacağını, dünyada oğulun babaya kılıç çekmesinin görülmüş şeylerden olmadığını pek samimî ve açık bir ifade ile kaleme alıp dile getirmiştir:

Tolstoy'un gençlik resmi...

Büyük Rus edibi Leon Tolstoy

Tarihte nam kazarmış adam'ların izdivaç teklifleri

Tolstoi'nin İzdivaç Teklifi

Tolstoi, 1880 senesinde, Doktor Behr'in evine, bir müddet kalmak üzere da'vet edilmişti.

Doktorla karısı, genç ve asîl muharririn, kızları Liza'yı sevdiğini zannediyorlardı ve bundan memnun da bulunuyorlardı; fakat Tolstoi, bir gece, bir sırasını getirerek, Liza'ya değil, küçük kız kardeşi Sofiye şu mektubu verdi:

«Sevgili Sofi Andrevna,

Vaziyet, tahammül edilemiyecek derecede güçleşti. Üç haftadanberi kendi kendime: Ona artık söyliyeceğim, diyorum. Ve her akşam, ayni ıztırapla, ayni teessürle ve ayni dehşetle.. Hattâ ayni sevinçle sizden ayrılıyorum. Her akşam, size bir şey söyliyemediğime üzülüyorum. Ve kendi kendime: Size bir şey söyliyebildiğim takdirde, ne söylemek istediğimi soruyorum. Bu mektubumu, son anlara kadar, yine size bir şey söylemeğe cesaret edemediğim takdirde, size vermek için yazdım. Âileniz aldanıyor: Sevdiğim Liza değil, sizsiniz.

«Artık ne gidebiliyorum, ne de kalmayı göze alabiliyorum. Siz, namuslu ve lekesiz bir kızsınız. Elim, kalbimin üstünde, sizi zorlamaksızın soruyorum: Ne yapmalıyım? Ve Allah aşkına cevap vermekte acele etmeyiniz! Bir ay evvel, böyle ıztırap çekeceğimi bana söyleselerdi çok gülerdim.

«Bütün sâfiyetinizle zevcem olmayı isteyip istemediğinizi söyleyiniz. Eğer cesaretle «evet» cevabını verirseniz, cevabı geciktirmeyiniz, derhal söyleyiniz. Yok, eğer biraz şüpheniz varsa ve «hayır» diyecekseniz, Allah aşkına biraz düşününüz!

«Sizin «hayır»ınızı düşünürken titriyorum. Fakat ona hazırlandım ve tahammül etmeye kuvvetim olacak. Sevdiğim kadar zevcem tarafından sevilmezsem hâlim haraptır. *Leon Tolstoy*»

Sofi, «evet» diye cevap verdi ve büyük Rus edibini sarsan ıztıraplara, onun inzivaya çekilişine kadar, iştirak etti. Nihayet,

pek de bahtiyarlık yüzü göremediği bu evlilik hayatından usandı, çekildi ve kocasından ayrı, kendi başına yaşadı.

Tolstoy'un karısı sağdır ve 80 yaşında olduğu halde, ancak altmışında görünen dinç bir kadındır ve bir de on iki yaşında toruna sahiptir.

Kontes Tolstoy, çoktan beri Leonardo Albertini isminde bir İtalyanla evlendirdiği kızı yüzünden İtalyada ikamet ediyor.

Uzun ömrünün sırrını, hiç et yememesinde buluyor. Son aylarda Mısıra ettiği seyahatte, dinç ve genç kalmasının sebebini soranlara:

— Siz, lâşe yiyorsunuz. Ben, yirmi dört yaşımdanberi eti ağzıma koymadım. Yalnız sebze ve yemiş yiyorum, dedi.

Blücher'in İzdivaç Mektubu

Napolyon Bonapart'ı, Vaterlö'da mağlûp eden meşhur Alman Mareşali Blûher, karısının ölmesi üzerine, 1794 senesinde ve 52 yaşında iken zengin bir kadına âşık oldu ve ona şöyle bir mektupla izdivaç teklif etti:

«Pek şirin hanım,

«Hakkımda pek müsaid hisler izhar ettiniz; minnetdarlık ve hürmetle teşekkür ederim. Fakat izdivaç bahsine gelince:

«1 —: İşlerim altüst iken ve beş bin marktan fazla param yokken, evlenmemizi nasıl teklif edebilirim? Şüphesiz, gıpta edilecek bir mevkiim var amma, acaba o mevkii uzun zaman muhafaza edebilecek miyim?

(Blûher, bu mektubu yazdıktan yirmi sene sonra Napolyonu mağlûp etti.)

2 —: Üç çocuğuma analarından kalan miras var amma, bu onların hakkıdır.

3 —: Ben, dünyanın en tutumsuz adamıyım ve ihtiyaç içinde bulunan zâbitlerime yardımdan bahtiyarlık duyarım.

4 —: İhtiyarlık günlerimde rahatımı temin edemiyecek bir izdivacı göze alamam. İrâdınız —daimî değil— muvakkaten iradıma eklenmelidir ki, mevkiimin şerefini muhafaza edebileyim.

«Sizin zengin olduğunuzu bildiğime göre.. ve bana karşı biraz şefkatınız varsa, ülüvvücenâbınızı karşılayacak kadar minnetdarlık duyacağım. Eğer beni mes'ud etmeğe karar verdinizse ellerim ve kalbim ayaklarınızdadır. Fakat şu da var ki, benden fazla yaşarsanız, size bir zerre bile servet vasiyet edeceğimi zannetmeyiniz.

«İşte açıkça ve namuskârca doğru sözlülük! Siz de, hakkımdaki düşüncelerinizi böylece bildiriniz. Sevginize ve dostluğunuza lâyık olmaya, benimle evlenmeye muvafakat ettiğinizde, size, nedamet ettirmemeğe çalışacağım.

«Mazhariyetimin derecesini bilmem için, bana acele cevap veriniz. Ve sizi seven ve hürmetkârınız bulunan kimsenin nihayetsiz saygısından emin olunuz.

Blüher»

Netice: Sıfır. Mareşal, beklediği cevabı alamadı. Hayret mi ediyorsunuz? Şu halde kadın kalbini hiç bilmiyorsunuz. Blüher, mektubunda, açık kalbliliğini ifrata vardırdığı için, sevgisini gölgelendirmişti, âdeta bir izdivaç pazarlığına girişmişti. Bir kadın için, bu, bir kabalıktır ve bu kadar kabalığa tahammül edemez. Bu izdivacın vukua gelmemesi, belki de, Mareşal için hayırlı oldu; çünkü Blûher, bir müddet sonra, kendisinden otuz yaş küçük bir kadınla evlendi ve ömrünün sonuna kadar bahtiyar yaşadı.

M. Râsim Özgen

Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları

★

Büyük bir itina ile hazırlanan bu eser, önümüzdeki ay içinde çıkmış olacaktır. Hurrem Sultanın Kanuniye, İbrahim Paşanın ve Birinci Abdülhamidin Ruhşah Sultana şimdiye kadar hiçbir yerde neşredilmemiş mektuplarını ve saray entrikalarının iç yüzünü ihtiva eden bu eser, ilim âlemi için bir sürpriz olacaktır. Eser, genç tarihçimiz M. Çağatay Uluçay tarafından hazırlanmıştır. Kırka yakın görülmemiş resimler ve mektupların klişeleriyle süslenmiştir.

Piyangomuzda Kazanan Okuyucularımız

Kadın eşarpı kazanan okuyucularımız

Faik Güvendiksoy, Akcami mahallesinde Saçak sokak No. 13, Eskişehir — Basri Örer, Merdivenköy, Çeşme sokak No. 52, Kadıköy — Enver Şenler, Çocuk Esirgeme Kurumu mutemedi, Ankara.

Birer kıravat kazanan okuyucalarımız

Hasan Sohtorik, Küçükmustafapaşa cad. No. 14, Fener-Halic — İrfan Ergün, Yalı mahallesi No. 22, Erdek — Halil Özkan, T.C. Ziraat Bankası Md., Orhangazi — A. Işın, Üniversite cad. Sabuncu han No. 11, Beyazıt-Şehir.

Spor gömlek kazanan okuyucularımız

İ. Memduh Seydol, Kıztaşı, Nur. Ap., Fatih — Cemil Akar, Zahireci, Evrenye-İnebolu — Erdoğan Kenanoğlu, Akasya sokak No. 21, Pendik.

6 aylık Tarih Dünyası abonesi

Bahaeddin Mosturoğlu, Davutpaşa, As. Fırın Mr. Levazım Yzb., Topkapı-Şehir — Bn. Öznur Akbaş, Petrol Ofisi Çubuklu Deposu memuru Sabahaddin Akbaş eliyle. Çubuklu-Boğaziçi — Halil Veloğlu, Ağırceza üyesi, Yargıç, İsparta — Ahmet Uyar, D. Dm. Y. Hareket memuru, Gezin-Malatya-Diyarbakır — Hüseyin Çarga, Tarım Kroedi Kooperatifleri Kontrolörü, Aksaray-Niğde — Şakir Ertunç, İsmet İnönü Lisesi Dahiliye şefi, Denizli.

«Altın Destan» kitabı kazananlar

Bayan Şerife Kılıçay, Orta okul tarih-coğrafya öğretmeni, Karadeniz Ereğlisi — Bay İsmail Kılınç, Tohum Üretme Çiftliği Şeker Fab. traktör makinisti, Eskişehir — Bay Tahsin Akbaş, Hacıhüsrev mahallesi ve cad. No. 88/2, Kasımpaşa-İstanbul — Bay Salih Arpacıoğlu, Enstitü cad. No. 5, Afyon — Bay Ahmet Giray, Büyükhaydar sokağı No. 26, Beyazıt-İstanbul — Bay Vedat Aka, B. Haydarefendi sokak No. 10, Beyazıt-İstanbul — Yedikule, Narlıbahçe, Çeşme sokak No. 2, İstanbul — Bay Erol Türker, P.T.T. müdürünün oğlu, Yassıviran-İstanbul — Bay Celâl Güvendik, Kapalıçarşı No. 3, dondurmacı, Akşehir — Bay Cemaleddin Tunçer, Tahtakale Yokuş cad. 28 köfteci, İstanbul — Bay İ. Behçet Akın, E.K.İ. murakabe ve kontrol müdürlüğünde revizör, Zonguldak — Bay Hayrullah Töre, Ağırceza Yargıcı Bay Abdülkadir Töre eliyle, Çanakkale — Bay Kadir Ertürk, Doğanbey Çerkeş sokak No. 71, Ankara — Bay Osman Alnıpak, Büyükderbent nahiyesi sıhhat memuru, İzmit — Bay İsmail Üstün, Balıkesir Valiliği Seferberlik müdürlüğü kâtibi, Balıkesir — İlyas Ulus, D. Demiryolları Samatya istasyonu şefi, İstanbul — Kılıç Başaran, Tüccar Mithat Başaran oğlu, Amasya.

25 adet tarihî karpostal kazananlar

İbrahim Baran, Hükûmet civarında noter kâtibi, Denizli — Ali Fuat Merali, Topkapı Arpaemini yokuşu Fatmasultan mahallesi No. 64, Şehir — Ahmet Habip Işıklar, Marpuççular No. 34, Farukata yanında hırdavatçı, İstanbul — Muzaffer Sağlam, Merkez Postanesi telgraf memuru, İstanbul — Şevket Dinçkol, İç İşleri Bakanlığı Levazım müdürlüğünde memur, Ankara — Maruf Hızal, İl evrak memuru, Bitlis — İsyas Şilazi. Anayol No. 326 saatçi, Mardin — Muhiddin Kaya, Şarkiye mahallesi Kamu sokak No. 4 teknisyen, Eskişehir — Enver Alicikoğlu, Küçükpazar Saatçi yokuşu 25, İstanbul — Ruhi Karaman, Demirciler mahallesi Çeşmemeydanı so. No. 9, Bartın — Orhan Akçura, Kalamış, Tevfikpaşa sokak No. 11, Kızıltoprak-Kadıköy — Özal Cerit, 1294 sokak No. 12, Basmane-İzmir — Ekrem Özyurt, Kuleli ilkokul öğretmeni, Trabzon — Ziya Türe, Toprak Mahsulleri Ofisi âmiri, Niğde — Tuygun Mirzataş, Selâmiali mahallesi, Etemağa sokağı No. 16, Üsküdar — Ahmet Tatlısöz, Belediye karşısında No. 29 Şekerci, Malkara — Mehmet Göktepe, Oruçgazi mahallesi Bağlar sokak No. 102, Balıkesir — Bedreddin Alat, Zindankapı cad. No. 18, Bursa — Ali Fuat Kavuşan, Darphane tamirat atelyesi No. 232 tesviyeci, İstanbul — Fuat Canik, Yumurta ve zahire toptancısı, Gerze — Mehmet Akar, Maden Tetkik Arama Enstitüsü arşiv memuru, Ankara — Ahmet Yavuz, Demiryolları lokomotif deposunda tesviyeci, Samsun — Selim Zağlı, Yoğurtçuilyas sokak No. 4, Kadıköy — Mutlu İzmen, D. Denizyolları servisinde Halit İzmet eliyle, Azapkapı-Şehir — Mümin Ünal, P.T.T. memuru, Ayvalık.

Melling'in bir tablosu: Boğaziçi sırtlarında bir kahvehane...

Fiyatı 50 kuruş

Tekkenin duvarları dille tarifi imkânsız resim ve nakışlarla süslüydü. Bilhassa nakkaş Rıza Ağanın duvarlardan birine kara kalem ile yaptığı bir kayanın üzerine tırmanmış yaban geyiği resmi gayet emsalsiz olup hayvan hemen kayadan fırlıyacak kadar canlı ve tabii bir şekilde resmedilmişti.

Bugün Cağferâbâd tekkesinden eser yoktur. Yerinde, 1793 yılında kurulup son binası İkinci Mahmut tarafından yapılan ve sonra bundan altmış sene kadar evvel esaslı surette tamir ve tadil edilen Sütlüce Sadi tekkesinin binası bulunmaktadır.

Bundan sonra meşhur olan Hasanâbâd tekkesidir. Bugün Sütlüce'de Bademlik denilen yerde, Dördüncü Murat devrinin meşhur zenginlerinden Unkapanlı Perviz Ağanın kölesi Hasan tarafından kurulmuştur. Bu zat boşnak olduğu için zamanın zarifleri buraya Neznamâbâd tekkesi derlermiş. Neznam Slâv dillerinde bilmem demektir. Herhalde bu zat türkçeyi iyi bilmediğinden ve bu sözü sık sık kullandığından tekkesi de böyle meşhur olmuştu.

Hasan Ağa, her ayın ilk günü çalgıcıları ve hanendeleri toplıyarak tekkesinde umuma mahsus ziyafetler çekerdi.

Bundan sonra ise Abdüsselâm tekkesi gelirdi. Burası şehrin Ehl-i hiref denilen zanaatkârlarına mahsus bir mesire yeri idi. Bunlar gibi, Ali Ağa bahçesi, Eski Yusuf bahçesi, Ganizade bahçesi ilâh... Sütlücenin adı dillerde gezen güzellikleriyle meşhur bahçeleriydi.

Sahil kısmına gelince, bugünkü vapur iskelesinin batı tarafı çimenlik bir mesire idi. Daha ileride vezir saraylarından Karaağaç yalısı vardı ve Karaağaç korusuyla çevriliydi. Yaptıran Defterdar İbrahim Paşadır. Burası Dördüncü Murad'ın çok hoşuna gittiğinden her zaman gelir, denize karşı işret edermiş. Sonra Dördüncü Mehmet zamanında satın alınarak padişahlara mahsus yalı olmuştur. Buna bitişik sanavber ağaçlariyle süslü, güllü, bülbüllü bir bağın içinde Kanuni devrinin meşhur şeyhülislâmı Ebussuud Efendinin köşkü vardı ki, adı dünyayı tutan tefsirini burada yazmıştır. Bunun yanında ise, Sokullu ahfadından İbrahim Hanzadelere mahsus olan bahçesindeki nadide meyva ağaçları ve çiçekleriyle meşhur bir köşk bulunuyordu. Derviş Şamizade ve Kemal Efendinin yalıları da devirlerinde şöhret kazanmışlardı.

Ebussuud Efendinin bahçesinin kuzey tarafında Bezirgânbaşı bağı diye meşhur olan bir bağ vardı ki, bilhassa çeşitli ve enfes üzümleriyle meşhurdu.

Bütün bunlarla beraber, İstanbul halkının en sevdiği mesire yeri muhakkak ki Kâğıthane idi. Kâğıthane der demez ise akla Lâle devri, yânî Üçüncü Ahmet devri gelir. Halbuki burası İstanbul'un fethinden beri mesire yeri ittihaz olunmuştu. Kâğıthane'nin, bilhassa suları meşhurdu. Hattâ Kanuni Sultan Süleyman İstanbul'un su ihtiyacını temin için Mimar Sinan'a meşhur bendleri yaptırarak buradaki suları şehre getirtmişti. Mimar Sinan ise, yaptığı keşifler sonunda, çok eskiden, ta Bizans zamanından kalma tereşşuh havuzlarının ve su isale yollarının izlerine raslamıştı. Bundan da, Kâğıthane sularının Bizanslılar devrinde de İstanbul'a getirildiği anlaşılıyordu.

Kâğıthane deresinin iki tarafını süsliyen ulu ağaçlar ve yeşil bayırlar İstanbul halkının gönlünü fethetmişti. Evliya Çelebi bu yerden bahsederken;

"Bu îydgâhı görmiyen âdem ruy-ı arzda bir şey görmüş değildir" demekten kendisini alamamıştır.

Hasköy'de bedesten yoksa da, pek çok kıymetli mal, mücevher, halı, ipek ve kadife kumaş vesair tuhafiye ile dolu altmıştan fazla dükkân mevcuttu. Ayrıca, elli deri boyama dükkânı, yüz meyhane ve üç bozahanesi vardı. Küpelioğlu'nun elma şarabı, Triyandafilos'un misket şarabı erbabı arasında pek meşhurdu. Hasköy bağlarında yetişen misket üzümünün bir eşine ancak Bozcaada'da raslamak mümkündü. Nefis şeftalisini ise bütün İstanbul halkı mevsiminde manavlarda bilhassa ararlardı.

Hasköy'ün yanında, deniz kıyısında padişahlara mahsus tersane bahçesi mevcuttu. Bizans zamanında da bu bahçe imparatorlara mahsus dinlenme ve eğlence yeriydi. Fatih İstanbul'u aldıktan sonra otağını buraya naklettirerek ganimetleri gazilere burada pay ettiği, sonra imarı için emir verdiği rivayet olunurdu. Bunun üzerine de birçok köşkler, hamamlar, höcreler, havuzlar ve şadırvanlar yapılmış, Fatih üstelik buraya şatrançvarî on iki bin servi ağacı diktirmişti. Hattâ kendi eliyle de yedi servi dikmiş olduğu söylenirdi. Meşhur Akşemsettin de bir servi dikmiş ve burasını pek beğendiğinden iki ay kadar oturmuştu.

Buradaki servi ağaçlarının kokusu ortalığı tutar, lodos zamanı Karaağac'a, poyraz estiği vakitler ise Galata'ya kadar yayılırdı. Bu sık ağaçlar yüzünden bahçe yazın en sıcak günlerinde bile gölgeli ve serin olurdu. Aynı zamanda başta bülbül olduğu halde birçok güzel öten kuşlar bu bahçenin ağaçlarından ayrılmazlar, tatlı musikileriyle cana can katarlardı. Tersane bahçesinde birçok da meyva ağacı bulunur, emsalsiz kayısılar ve bilhassa bir cins gayet sulu şeftali yetişirdi. Bir bahçıvanbaşının maiyetinde üç yüz bahçıvan gece gündüz bahçe ile meşgul olurlar, güller, karanfiller, lâleler, şebboylar ve diğer güzel kokulu, güzel manzaralı çiçekler yetiştirerek ortalığı süslerlerdi.

Sultan İbrahim burada, deniz kenarında dillere destan olan çok güzel bir köşk yaptırmıştı. Buraya sık sık gelerek bozuk ve yorgun âsabını dinlendirir ve eğlenirdi. Bahçe önünde istiridye tarlaları vardı. İstiridye, şimdi olduğu gibi o zamanlar da meşhur bir yiyecek, zevk ehlinin sofralarında daima aranan mutena bir meze idi. Üstelik bunun cinsî duygulara hitabeden hassaları İstanbul halkı tarafından bilindiği için makbul tutulur ve yüksek fiyatla satın alınırdı. İstiridye avcıları bunları denizden çıkarmak karşılığında tersane bahçesi bahçıvanbaşısına senede on iki bin akçe avaid verirlerdi.

Padişahlar, Topkapı sarayından buraya gelirken gayet süslü kayıklarına binerler, kayığın arka tarafında üstü kubbeli yerde otururlar, çok mamur olan Halic'in iki kıyısını seyrederek eğlenirlerdi. Kayığın baş tarafında da cura, zurna ve çifte nara'dan mürekkep bir çalgı takımı muhtelif havalar çalardı.

Eyüb'ün karşısında bulunan Sütlüce semti de, o zamanlar tam bir eğlence ve sayfiye yeri idi. Yalnız iki yüzden fazla müstakil bağ ve bahçesi vardı. Evleri denizin kıyısından başlıyarak yukarıya doğru uzanan zarif köşkler ve kâşanelerden mürekkepti. Bir camisi, iki mescidi, bir hanı, bir hamamı, elli kadar dükkânı ve dört tekkesi vardı. Lâkin buradaki tekke, tarikat tekkesi mânasına olmayıp eğlence ve mesire mahalli demekti. Bunların en meşhuru ise Cağferâbâd tekkesiydi. Bunu, Kanuni'nin kölelerinden Cağfer adlı birisi yapmıştı. Bahçesi nadide ağaçlar ve çiçeklerle süslüydü. Birçok odalar, sofalar ve avlulardan mürekkepti. Kanuni de burasını çok sever ve dinlenmek için sık sık gelirmiş.

Atmeydanı'ndan bir manzara (19 uncu asır başları)
Miss Pardoe'nun eserinden, Ressamı : W. H. Bartelett

Okmeydanı'ndan Halic'in görünüşü (19 uncu asır başları)
Miss Pardoe'nun eserinden, Ressamı ; W. H. Bartelett